

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A
REGIONÁLNÍCH STUDIÍ, O. P. S., ČESKÉ
BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2010

ZBYNĚK ČURDA

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A
REGIONÁLNÍCH STUDIÍ, O. P. S., ČESKÉ
BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Československá armáda ve studené válce a vliv SSSR na její
vývoj**

Autor práce: Zbyněk Čurda
Studijní obor: Bezpečnostně právní studia
Forma studia: Kombinovaná
Vedoucí práce: Mgr. Štěpán Strnad
Katedra: KSV

2010

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna ke studijním účelům.

.....
Zbyněk Čurda

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Štěpánu Strnadovi za cenné rady,
připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

ÚVOD	5
1 Politicko-ekonomické rozdělení Evropy po roce 1945.	10
1. 1 Politicko-ekonomické uspořádání v západní Evropě.....	10
1. 2 Politicko-ekonomické uspořádání ve východní Evropě	15
1. 3 Politicko-ekonomická situace v poválečném Československu	20
2 Vývoj Československé armády za studené války	24
2. 1 Obnovení Československé armády po roce 1945	24
2. 2 Změny v Československé armádě po roce 1948	32
2. 2. 1 Čistky v armádě po únoru 1948	32
2. 2. 2 Sovětizace ČSA a nárůst strategické závislosti na SSSR.....	34
2. 3. 3 Strategie a válečné plány Československé armády	37
2. 3 Československá lidová armáda v letech 1956 – 1967	40
2. 3. 1 Politická situace v Československé lidové armádě	40
2. 3. 2 Organizace a změny v Československé lidové armádě	41
2. 3. 3 Jaderné zbraně a Československá lidová armáda	42
2. 3. 4 Strategie a válečné plány Československé lidové armády	44
2. 4 Československá lidová armáda a politická situace v roce 1968	48
2. 4. 1 Politická situace a Pražské jaro	48
2. 4. 2 Situace a změny v Československé lidové armádě	51
2. 5 Československá lidová armáda za normalizace	55
2. 5. 1 Vojsko politické události po roce 1968	55
2. 5. 2 Změny v ČSLA a problémy spojené s okupací	58
2. 5. 3 Strategie a válečné plány Československé lidové armády.....	61
ZÁVĚR	65
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	68
SEZNAM PŘÍLOH.....	71
PŘÍLOHY	72
ABSTRAKT	75
ABSTRACT	76

Úvod

První použití termínu studená válka je doloženo v práci kastilského politického myslitele 13. a 14. století Juana Manuela, který napsal:

„Válka, která je velmi silná a horká, končí buď smrtí nebo mírem, zatímco studená válka nepřináší ani mír, ani čest tomu, kdo ji vede.“¹

V moderní době psal o studené válce německý sociální demokrat Eduard Bernstein v 90. letech minulého století:

„Toto pokračující zbrojení, které nutí ostatní, aby udržovali krok s Německem, je válkou svého druhu. Nevím, zda tento termín již někdo použil, ale lze to nazvat studenou válkou. Nestřílí se, ale přesto teče krev.“²

Ve spojitosti s napětím mezi Sovětským svazem a Spojenými státy po druhé světové válce termínu použil např. americký finančník a filantrop Bernard Baruch či britský spisovatel Georgie Orwell. Do obecného povědomí se termín dostal až díky práci amerického politického komentátora Waltera Lippmanna, *The Cold War: A Study in U.S. Foreign Policy* z roku 1947.³

Studená válka, tak jak je obecně známá, byla nevojenským mocenským konfliktem mezi demokratickým společenstvím soustředěným kolem Spojených států amerických a východním blokem v čele se Sovětským svazem. I v minulosti mnohé konflikty neskončily přímým vojenským střetnutím, studená válka však měla navíc několik rysů, které ji od všech podobných konfliktů z dřívějších zásadně odlišovaly. Především byla konfliktem totálním, ať už šlo o její rozsah, či cíle jejích účastníků. Přestože válka vznikla jako konflikt o Evropu, byla v pravém smyslu konfliktem globálním, který by dohromady zasáhl všechny oblasti světa. Obě strany konfliktu v dlouhodobé perspektivě usilovaly o úplné poražení protivníka, neboť jen tak bylo možno toto soupeření ukončit. Jako střetnutí mezi demokratickými a totalitními státy byla studená válka provázena i ostrým ideologickým zápasem. Rovněž nelze pominout ani skutečnost, že zde šlo o střetnutí různých hospodářských modelů, tržní ekonomiky na jedné straně a plánovaného hospodářství na straně druhé. Jednalo se o konflikt,

¹ LUŇÁK, Petr. *Západ : Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Praha : Libri, 1997. 460 s. ISBN 80-85983-29-X.

² REYNOLDS, D., *The Origins of Cold War in Europe: International perspectives*, London, 1994, s. 189

³ LUŇÁK, Petr. *Západ : Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Praha : Libri, 1997. 460 s. ISBN 80-85983-29-X.

v němž prim hrály dvě super velmoci - USA a SSSR. Tyto velmoci měly takovou vojenskou sílu a moc, že měly možnost rozhodnout víceméně nezávisle o podobě mezinárodního systému. Měly takový počet jaderných zbraní, že by tento systém mohly celý zničit. Tím byly tradiční evropské mocnosti, které dříve udávaly směr vývoje v Evropě i ve světě, odsunuty na druhou kolej.⁴

Konec druhé světové války znamenal pro Evropu jisté oddechnutí po zlých časech, které v posledních letech zažívala. Toto období mělo však příchut' něčeho, co již dříve zažila a z čeho se řádně nepoučila. Již před koncem druhé světové války, kdy bylo jasné, že Německo bude poraženo, bylo zřejmé, že Stalin bude chtít svůj vliv rozšířit hlouběji na západ od Sovětského svazu a zúročit tak nemalé úsilí a ztráty, které při válečném tažení na Berlín vynaložil. To mu nemohli odepřít ani jeho západní, tehdy spojenci.

O osudu budoucí Evropy se rozhodlo na takzvané Postupimské konferenci, kterou lze považovat za první kolo studené války. Konference probíhala ve dnech od 17. července do 12. srpna 1945. Setkání se jako vrcholní představitelé zúčastnili nový americký prezident Harry Truman, britský ministerský předseda Winston Churchill a spolu s ním i kandidát opoziční Labour Party Clement Attlee (britský král Jiří VI. se setkání nezúčastnil) a sovětský vůdce Josif Stalin. Hlavní jednání se však vedla v otázce poválečného uspořádání poraženého Německa. Velmoci se dohodly na nutnosti denacifikace, demokratizace, demilitarizace a demonopolizace.

V hospodářských otázkách měla být v Německu zlomena moc silných monopolistických skupin. Truman s Churchillem měli zájem především na stabilním Německu a ani Stalin se nechtěl vzdát vyhlídek na využití hospodářského potenciálu Německa, které, jak věřil, mu nakonec spadne do klína.

Německo, jak prosazoval zejména Stalin, nemělo být v žádném případě trvale rozděleno. V otázce jeho správy se velmoci (dodatečně získala při správě poválečného Německa postavení „velmoci“ i Francie) shodly na vytvoření vrcholného orgánu, kterým se stala Spojenecká kontrolní rada pro Německo. V jejím čele stáli významní spojenečtí velitelé druhé světové války – Eisenhower, Montgomery, Lattre de Tassigny a Žukov. Německo tak mělo být de facto rozděleno do čtyř sfér vlivu.

V otázce reparací se dohodl pouze fakt, že SSSR i další mocnosti je budou čerpat ze svých zón. SSSR měl navíc dostat menší část zařízení demontovaných ze zbylých

⁴ LUŇÁK, Petr. *Západ : Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Praha : Libri, 1997. 460 s. ISBN 80-85983-29-X.

průmyslových podniků západních zón.

Pro projednávání dalších, složitějších otázek byla vytvořena Rada ministrů zahraničních věcí, která se měla pravidelně scházet a problémy postupně řešit. Poprvé se sešla v září 1945 v Londýně a od té doby několikrát až do roku 1949 – v atmosféře počínající studené války však mnoho úspěchů nedosáhla.

Postupimská konference skončila 12. srpna. Duch porozumění z Teheránu i Jalty zmizel. Stalin se mohl cítit jako vítěz. Opanoval de facto celou východní Evropu. Západní mocnosti tehdy neprokázaly schopnost postavit se rázně proti Stalinovým metodám tak, jak se to naučily v pozdější době.

Celou konferenci je pak možné považovat za první kolo studené války. Velká Británie a nyní již konečně i USA si začínaly postupně uvědomovat narůstající nebezpečí ze strany bývalého válečného spojence. I když to trvalo ještě necelé dva roky, než americký prezident Truman veřejně definoval svou doktrínu, již v roce 1946 se objevila řada událostí, které postupnou změnu kurzu Spojených států a Velké Británie potvrzovaly.

Rozdělení Evropy na demokratickou a totalitní část se stalo zcela nevyhnutelným. Hlavní problém konference – německá otázka – se také tímto způsobem vyřešila.

Velkým problémem byla otázka nového uspořádání hranic a osud německých menšin ve střední Evropě. Sovětský svaz potvrdil územní zisk na úkor dalších států – Rumunska (Besarábie a severní Bukovina), Polska (jeho východní hranice měly být na tzv. Curzonově linii), Československa (přišlo o Zakarpatskou Ukrajinu), Finska a Pobaltí (pobaltské státy anektoval již v roce 1940).

Kompenzaci za ztracené území získalo pouze Polsko. Zde se však rozhořel spor, jak velké území má Polsko na západě získat na úkor Německa. Polsko nakonec získalo velkou část – nová hranice byla vytyčena na Odře a Lužické Nise. Muselo se vzdát pouze východopruského přístavu Königsberg (Kaliningrad) ve prospěch SSSR.⁵

Československo, které přišlo o Zakarpatskou Ukrajinu, se po válce sbíralo z útrap, které mu válka způsobila. Poprvé se do práce československé vlády zapojila i Komunistická strana, což naznačovalo jasný posun doleva po zkušenostech s fašismem. Hlavním poválečným úkolem byla rekonstrukce válkou zničené země. Soutěž politických stran byla omezena zákazem obnovení předválečných pravicových stran,

⁵ ESNER Jan, *Postupimská konference - Studená válka* [online]. [cit. 2008-01-09]. Dostupný z WWW: <<http://studena.valka.cz/postupim.htm>>.

kteřé byly viněny z kolaborace s Němci. Všechny povolené strany se seskupily do Národní fronty a všechny se staly stranami vládními.

Československá armáda, ač na případný konflikt byla poměrně dlouho a dobře připravována, musela v roce 1938 a 1939 potupně bez boje složit zbraně a vzdát se německým okupantům. Po skončení 2. světové války začala její urychlená obnova. Základní složky pro její opětovnou výstavbu představovaly čs. vojenské jednotky zformované v letech války v zahraničí doplněné o nově vytvářené domácí útvary. Organizační rámec zpočátku spontánnímu procesu obnovy armády dala tzv. prozatímní organizace čs. branné moci, schválená 25.5.1945. Území ČSR bylo rozděleno na čtyři oblasti a postupně vzniklo 16 pěších divizí, které doplňoval tankový sbor a dělostřelecká divize. V téže době se uvažovalo i o vytvoření 8 leteckých divizí, kterých nakonec vzniklo pouze pět.

Realizace počátečních velkorysých plánů byla však poněkud skromnější. Velení čs. armády se potýkalo především s nedostatkem lidských a materiálních zdrojů. Zejména se projevil úbytek obyvatelstva způsobený odsunem Němců a části Maďarů. Rovněž tak čs. ekonomika se z válečného rozvratu vzpamatovávala jen velmi pomalu a naše národní hospodářství nebylo schopno pokrýt všechny materiální požadavky znovu vytvářené armády. Výsledkem byl poměrně neutěšený stav bojeschopnosti jak pozemního vojska, tak i letectva. Armáda se navíc podílela na odsunu Němců, výpomoci v národním hospodářství a bojích s banderovci.⁶

Tím začala další epocha Československé armády, která později obdržela do svého názvu přívlastek lidová, a po vzoru SSSR se jako součást Varšavské smlouvy připravovala během studené války na vedení zejména obranných a později i odvetných a útočných konfliktů proti západními silám Severoatlantické aliance, které však naštěstí zůstaly pouze ve válečných plánech ministerstva obrany a generálního štábu ČSSR.

Cílem práce je kontinuálně rozebrat a popsat obnovu Československé armády, její postupný vývoj pod dozorem Sovětského svazu na pozadí politických událostí ve studené válce jako součásti tehdejšího Varšavského paktu, včetně válečných strategií a plánů a jejího postavení v případném bipolárním konfliktu.

Práce se bude věnovat politicko-ekonomickému uspořádání v poválečné Evropě, a to v její západní i východní části. Popisuje poválečný rozvoj a vzájemné zhoršení

⁶ MINAŘÍK, Pavel. *Československá armáda* [online]. 2006, 18. 1. 2010 [cit. 2010-01-15]. Dostupný z WWW: <<http://armada.vojenstvi.cz/>>.

vztahů mezi oběma stranami. Zároveň se věnuje vzestupu komunismu a převzetí moci v Československu.

V další části se zabývá vývojem Československé armády za studené války od její obnovy po 2. světové válce, přes její sovětizaci v 60. letech a následnou desovětizaci. Dále popisuje vojensko - politické události spojené s rokem 1968 a změnami, které nastaly po intervenci cizích vojsk v Československu a ČSLA.

V neposlední řadě kontinuálně pojednává o strategiích a válečných plánech Československé armády a Varšavské smlouvy pod vedením Sovětského svazu.

Na závěr bude provedena analýza vývoje Československé armády za studené války včetně strategie a plánů a porovnání závislosti na mocnostech, jako jsou SSSR a USA.

1 Politicko - ekonomické rozdělení Evropy po roce 1945

1. 1 Politicko - ekonomické uspořádání v západní Evropě

Německo bylo poraženo a vydáno na milost a nemilost vítězným mocnostem. Bylo rozděleno do čtyř okupačních zón, stejně jako hlavní město Berlín. Jednalo se o zóny spojeneckých vítězů války, tedy amerických, britských, francouzských a sovětských. Problém měl Berlín, který ležel ze všech stran obklopen sovětskou zónou. Přítomnost amerických, britských a francouzských sil uvnitř sovětské zóny byla trnem v oku sovětskému diktátoru Stalinovi. Rozdělení Německa bylo vlastně klíčové pro další události odehrávající se v Evropě a bylo klíčové i pro vztahy mezi dvěma největšími supervelmocemi, Spojenými státy americkými a Sovětským svazem.

Největší vliv na poválečnou západní Evropu měly Spojené státy v čele s Harry Trumanem. Amerika, které druhá světová válka pomohla z vleklé deprese po krizi v 30. letech, byla ekonomicky nejsilnějším státem světa. Jejím cílem bylo americkým výrobkům bezkonkurenční ceny a kvality zpřístupnit světové trhy. Spojené státy měly tedy eminentní zájem na tom, aby se německé hospodářství, na které měly díky své zóně a zóně svého největšího spojence v Evropě Británii nemalý vliv, dostalo z poválečné krize co nejdříve a stalo se táhnoucí ekonomikou celé západní Evropy. Spravováním americké zóny byl pověřen generál Lucius Clay, který kladl důraz na bezvýhradnou podporu německého hospodářského růstu. Generál soustavně naléhal na zvýšení kvót průmyslové výroby z března 1946, proti čemuž se stavěly především Francie a Sovětský svaz. Paříž si v mnoha ohledech skutečně počínala v Německu s větší razancí než Sovětský svaz. „*Francouzská neochota přistoupit na dohody o spravování Německa jako celku ztěžuje možnost vinit Sověty,*“⁷ psal generál Clay již na sklonku roku 1945. Francie byla skutečně jedinou zemí, která měla od počátku zcela jasnou německou politiku. Podle Francie to měla být právě ona a nikoli Německo, kdo měl sehrát hlavní úlohu v evropské hospodářské rekonstrukci. Moderní strategie Francie, vyhlášená na jaře roku 1946 a pojmenovaná po jejím tvůrci Monnetův plán, vycházela z předpokladu, že Francie převezme po poraženém Německu roli průmyslového pilíře Evropy.⁸

⁷ GIMBEL, J., *The American Occupation of Germany: Politics and Military*, 1945-1954, Standford, 1968, s. 15-35

⁸ LUŇÁK, Petr. *Západ : Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Praha : Libri, 1997. 460 s. ISBN 80-85983-29-X.

Nemožnost nalézt společné řešení pro budoucnost Německa postavila Spojené státy před jednoznačnou volbu – buď se snažit o čtyřstrannou dohodu a vystavit se sovětským a francouzským obstrukcím, nebo sáhnout k jednostranným krokům. Situace se dále vyhrcovala, když například v květnu 1946 generál Clay zastavil odesílání reparací ze své zóny do sovětského pásma do té doby, než postupimská ujednání o Německu jako hospodářském celku budou náležitě respektována všemi velmocemi, tedy i SSSR. Od poloviny roku 1946 pak Clay naléhal na zásadní přehodnocení americké politiky vůči okupovanému Německu.⁹

Oficiální obrat americké politiky vůči Německu vyslovil Byrnes ve své řeči ve Stuttgartu dne 6. září 1946. I když nezpochybňoval německé válečné viny, oznámil ukončení politiky trestu vůči všem Němcům. Ekonomické sjednocení a hospodářské ozdravení Německa mělo být nadále prioritou americké politiky. Pokud cíle nebude možno dosáhnout hospodářským sjednocením všech okupačních zón, USA se zavázaly v Byrnsově projevu učinit „*vše ve své moci, aby zajistily alespoň maximálně proveditelné sjednocení*“.¹⁰ Prakticky to znamenalo vyloučení zón, které se nepřipojí. Na americkou nabídku sjednotit okupační zóny vzápětí přistoupila britská vláda, která se tak díky značným domácím hospodářským potížím chtěla zbavit povinností spojených s okupací. Dne 2. prosince 1946 podepsali Byrnes a Bevin dohodu o sloučení okupačních zón Spojených států a Velké Británie v tzv. Bizónii.

V této době se většina americké administrativy včetně prezidenta Trumana postupně připojila k argumentům ministerstva zahraničí o nutnosti zapojit německé hospodářství do služeb rekonstrukce evropského hospodářství jako celku. Období americké nepolitiky vůči Německu, a v určitém smyslu i vůči celé západní Evropě na přelomu let 1946-1947, pomalu šlo ke svému konci.¹¹

V celkovém kontextu uspořádání poválečné Evropy nelze pominout ani jeden z prvních mezníků studené války. Ten bývá ztotožňován s projevem, jež Winston Churchill, tehdy jako předák opoziční konzervativní strany, přednesl 5. března 1946 na promoční slavnosti Westminsterské koleje ve Fultonu ve státě Missouri. Churchill tehdy za přítomnosti prezidenta USA Trumana mimo jiné prohlásil:

⁹ CLAY, Lucius. *The Papers of General Lucius D. Clay (Germany 1945-1949)*, edited by Smith J. E. London, 1974, s.137, 247-248,

¹⁰ BYRNES, J., *Restatement of U. S. Policy on Germany, Department of State Bulletin*, 15. 10. 1946, s. 496-501

¹¹ LUŇÁK, Petr. *Západ : Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Praha : Libri, 1997. 460 s. ISBN 80-85983-29-X.

„Na místa teprve nedávno ozářená spojeneckými vítězstvími dopadl stín. Nikdo neví, jaké jsou v tuto chvíli bezprostřední úmysly sovětského Ruska a komunistické mezinárodní organizace a jaké meze mají jejich expanzivní sklony. Mám hluboký obdiv a velkou úctu k hrdinnému sovětskému lidu a svému příteli z dob války maršálu Stalinovi... Chápeme, že si Rusové potřebují zabezpečit západní hranice odstraněním všech možností německé agrese...

Je však mou povinností, abych vás seznámil s fakty, jak je skutečně vidím, a předložil vám některé skutečnosti o nynější situaci v Evropě.

Od Štětína na Baltu až po Terst na Jadranu byla napříč celým kontinentem spuštěna železná opona. Za touto linií leží všechna hlavní města starých států střední a východní Evropy. Varšava, Berlín, Praha, Vídeň, Budapešť, Bělehrad, Bukurešť a Sofie, všechna tato proslulá města i s obyvatelstvem jejich zemí se ocitla v oblasti, kterou musím nazvat sovětskou sférou, a všechna jsou vystavena nejen té či oné formě sovětského vlivu, ale i vysoké a v mnoha případech rostoucí míře ovládnutí z Moskvy. Jediné Athény – tedy Řecko se vši svou nehybnou slávou – mohou svobodně rozhodnout o vlastní budoucnosti ve volbách konaných pod dohledem britských, amerických a francouzských pozorovatelů. Polské vládě ovládané Ruskem se dostalo povzbuzení, aby se neoprávněně zmocnila rozsáhlých německých území a právě probíhá masové vyhánění Němců, jehož hrozivý dosah si až dosud nikdo nedokázal představit. Komunistické strany, které v těchto zemích byly velice malé, získaly postavení a moc zdaleka přesahující počet jejich členů a ze všech sil se snaží prosadit totalitní vládu. Téměř ve všech případech byl nastolen policejní stát a prozatím nikde, s výjimkou Československa, neexistuje skutečná demokracie.

Jestliže se sovětská vláda pokouší na svém obsazeném území vytvořit prokomunistické Německo, způsobí tím nové vážné potíže v britském a americkém pásmu a poražené Německo si bude moci vybrat v dražbě mezi Sověty a západními demokraciemi... Tohle rozhodně nebude osvobozená Evropa, ze kterou jsme bojovali. A také to nebude Evropa uspořádaná tak, aby v ní mohl nastat mír...

V Itálii je vliv komunistické strany značně omezen tím, že je tato strana nucena podporovat požadavky, jež komunisty vyškolený maršál Tito vznáší na bývalá italská území na severním konci Jaderského moře. Přesto zůstává budoucnost Itálie na vážkách. A nikdo si nedovede představit obnovenou Evropu bez silné Francie... V celé řadě zemí vzdálených od ruských hranic a rozsetých po celém světě se vytvořily

komunistické páté kolony a ty působí v naprosté jednotě a slepé poslušnosti pokynům, jež dostávají z komunistického ústředí...

Na základě toho, co jsem u našich ruských přátel za války spatřil, jsem přesvědčen, že nic neobdivují tolik jako sílu a kničemu nechovají menší úctu než k slabosti, především vojenské. Z tohoto důvodu ztratila stará politika mocenské rovnováhy své oprávnění. Nemůžeme si dovolit pohybovat se v mezích nepatrné převahy a tím se vystavovat možnosti, že by někdo mohl podlehnout pokušení a pokusit se o vzájemné změření sil...

Budeme-li se neochvějně řídit Chartou OSN a budeme-li vystupovat s vědomím klidné a strážlivé síly, která netouží po cizím území ani bohatství a nepokouší se svévolně ovládat lidské myšlení, spojí-li se všechny britské materiální i morální síly a přesvědčení s vašimi v bratrském svazku, cesty k budoucnosti zůstanou volné nejen pro nás, ale pro všechny, a nejen dnes, ale i po všechna příští staletí.“¹²

Již z tohoto projevu je patrné, že Winston Churchill zcela vystihl pozici, ve které se rozpolcená Evropa nacházela a kterou si její obyvatelé ještě nestačili řádně uvědomit, a jeho slova si zejména v USA vysloužila odmítavá stanoviska. Oprávněnost Churchillových předpovědí ale záhy potvrdily pokračující rozpory mezi Sovětským svazem a Spojenými státy.

Tyto rozpory posléze vyústily v ukončení činnosti Rady ministrů zahraničí USA, SSSR, Velké Británie a Francie, kdy od počátku roku 1948 připravoval Washington a Londýn vznik západoněmeckého státu zavedením oddělené měny. Sovětský svaz se pokusil prosadit svou koncepci jednotného a neutrálního Německa, politicky a hospodářsky organizovaného tak, aby bylo přístupné jeho vlivu a nátlaku, blokádou Berlína, který ležel ve východní zóně a byl sám rozdělen mezi vítězné mocnosti. Na to západní spojenci reagovali tak, že vytvořili mohutný letecký most, jehož prostřednictvím dopravovali do Berlína vše nezbytné pro přežití západních sektorů města. Blokáda trvala 14 měsíců a letadla dopravila do Berlína celkem 2,5 milionu tun zásob. V květnu 1949 byla obnovena normální komunikace mezi západními okupačními zónami a Berlínem.¹³

Blokáda Berlína, stejně jako komunistický převrat v Československu, způsobila v celém západním světě otřes.

¹²CHURCHILL S. Winston, *Druhá světová válka, sv. VI., Praha 1995, s. 645-655, Studená válka* [online]. [cit. 2008-01-09]. Dostupný z WWW: <http://studena.valka.cz/fulton_1946.htm>.

¹³LUŇÁK, Petr. *Západ : Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Praha : Libri, 1997. 460 s. ISBN 80-85983-29-X.

„Jsme přesně ve stejné situaci, v níž se Francie a Británie ocitly tváří v tvář Hitlerovi v letech 1938 – 1939,“¹⁴ psal Truman své dceři Margaret. „Válka by mohla přijít naprosto neočekávaně,“ domníval se generál Clay. „Tragická smrt Československé republiky vyvolala šok po celém civilizovaném světě,“ prohlásil 17. března 1948 prezident Truman v kongresu.¹⁵

Všechny tyto události přispívaly k tomu, že západní Evropané potřebovali jistotu, že tváří v tvář případnému sovětskému tlaku nezůstanou osamoceni. Sovětský nástup a americká pasivita by mohly vést přesně k tomu, čemu se USA dosud snažily zabránit. Bylo třeba upevnit „morálku“ Evropanů. A tak po zhruba ročních jednáních, při kterých se sjednotily všechny západní okupační zóny Německa v takzvanou Trizónii a byl opětovně zvolen americký prezident Truman, byla dne 4. dubna 1949 zástupci Belgie, Kanady, Dánska, Francie, Islandu, Itálie, Lucemburska, Nizozemska, Norska, Portugalska, Velké Británie a Spojených států amerických podepsána Washingtonská smlouva o vzájemné pomoci, která se stala základem Severoatlantické aliance.

Tato aliance dávala západoevropským státům oporu, a to zejména díky USA, kterou měly díky této alianci v zádech a mohly tak lépe čelit nátlaku Sovětského svazu, který si upevňoval pozice napříč státy východní Evropy, včetně své okupační Německé zóny. Zde však začaly sílit protisovětské nálady a to zejména v důsledku rozdílné životní úrovně a osobních svobod, které se s oddělením Trizónie a zavedením zde vlastní měny nadále prohlubovaly a posléze vedly ke stavbě slavné Berlínské zdi.

Podle článku 3 Washingtonské smlouvy se smluvní strany zavazovaly jednotlivě i společně, stálou a účinnou svépomocí a vzájemnou výpomocí udržovat a rozvíjet svou individuální i kolektivní schopnost odolat ozbrojenému útoku.¹⁶ Proto se vzápětí po podepsání smlouvy a její ratifikaci všemi členskými zeměmi činnost aliance soustředila na budování organizace aliance, která měla tyto úkoly plnit. Postupně se tak vytvářela integrovaná Organizace Severoatlantické smlouvy (angl. *North Atlantic Treaty Organization* – NATO).¹⁷

¹⁴ TRUMAN, H. , *Harry S. Truman*, New York, 1973, s. 358-360

¹⁵ TRUMAN, H., Trumanův projev ze dne 17. 3. 1948, *Public Papers of the Presidents of the United States*, Harry S. Truman, 1948, s. 183

¹⁶ Jagello 2000. *Natoaktual.cz : Summit-Washingtonská smlouva* [online]. Jagello 2000 Výstavní 8, Ostrava 2, 709 00, [2000] , 13. 1. 2010 [cit. 2010-02-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.natoaktual.cz>>.

¹⁷ LUŇÁK, Petr. *Západ : Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Praha : Libri, 1997. 460 s. ISBN 80-85983-29-X.

1. 2 Politicko - ekonomické uspořádání ve východní Evropě

Vítězství ve druhé světové válce dalo Stalinovi a jeho zemi větší pocit bezpečí, než jaký měl či měla kdy předtím. Pro Stalina byl však tento pocit stále nedostatečným. Tato jeho touha po pocitu „bezpečnosti“ se stala nejzákladnější příčinou vzniku a nárůstu napětí mezi Východem a Západem. Ani on, ani jeho západní partneři si však přímo nepřátelské vztahy nepřáli, avšak nechť dohodnout se na základních otázkách společného postupu v osvobozené Evropě těmto vztahům na pozitivitě nijak nepřidala a nůžky narůstajícího napětí se stále více a více rozevíraly.

Koncem května 1947 vypracoval George Kennan plán ekonomické pomoci, který pak státní tajemník George Marshall zveřejnil při svém vystoupení na Harvardské univerzitě. V projevu se uvážlivě vyvaroval jakéhokoli náznaku ideologického střetu. Za možné příjemce americké pomoci označil všechny země na západ od Asie. Program pro obnovu Evropy, tažení proti hladu, bídě, zoufalství a chaosu našel pozitivní ohlas nejen v západní Evropě, ale také mezi státy spadajícími do sovětské sféry vlivu. Na konferenci ministrů zahraničí roku 1947 v Paříži se však sovětský představitel, lidový komisař a ministr zahraničí Vjačeslav M. Molotov choval, jako by bylo možné donutit Washington, aby pomoc poskytl za sovětských podmínek. Kládl nezodpověditelné otázky, jak velké úvěrové prostředky mohou Spojené státy poskytnout a jestli to schválí Kongres. Aby si ověřil, jak hluboko sahá přetrvávající strach Západoevropanů z Německa, navrhl, aby byly bývalé nepřátelské státy při rozdělování pomoci diskriminovány. Byl ochoten podpořit francouzskou myšlenku řídicího výboru příjemců pomoci, ovšem jen za podmínky, že jejich zdroje nebudou důkladně zkoumány a že bývalí nepřátelé budou připuštěni pouze jako pozorovatelé. Chtěl, aby každá země prostě oznámila své potřeby a Američané poskytl prostředky na jejich krytí.¹⁸

Když se mu nedařilo prosadit svou, opakoval Molotov na zasedání konference 30. června znova své stanovisko, když vtom mu jeden z jeho spolupracovníků předal nějakou zprávu, podle domněnek některých účastníků depeši z Moskvy, nařizující, aby jednání přerušil. Zpráva však asi obsahovala spíše sdělení sovětské rozvědky, popisující nedávné tajné anglo - americké rozhovory v Londýně, kde byl Marshallův plán prezentován jako obrana západní Evropy proti sovětské hrozbě. Molotov jednání přerušil a o dva dny později Paříž rozzlobeně opustil. Protože jeho gesto nebylo předem

¹⁸ MASTNÝ, Vojtěch. *Studená válka a sovětský pocit nejistoty : Stalinova léta 1947-53*. 1. vyd. Praha : Aurora, 2001. 294 s. ISBN 80-7299-049-7.

promyšlené, neměla jeho vláda připravené žádné rozhodnutí, co dělat dál. Ponechala svým východoevropským spojencům možnost zpočátku samostatně reagovat na pozvání na druhou konferenci, která se v Paříži měla sejít za deset dnů, a plán s konečnou platností schválit.¹⁹

Čechoslováci a Poláci se chtěli zúčastnit, Jugoslávci, kteří v americkém plánu od začátku spatřovali pokus imperialistů o nastolení kapitalismu, nechtěli. Pátého července rozeslala Moskva vzkaz, že si přeje, aby všichni do Paříže jeli, ale jen proto, „*aby zabránili jednomyslnému přijetí plánu a poté konferenci opustili, přičemž by k témuž přesvědčili co možná největší počet delegátů dalších zemí*“.²⁰ Ale už následujícího dne Moskva s odvoláním na údajné nové informace stanovisko změnila a vyzvala Východoevropany, aby schůzku bojkotovali. Zpráva, která prý měla odhalovat neochotu západních zemí ke kompromisu a jejich úmysl sdružit se proti Sovětskému svazu, nebyla ve skutečnosti nová. Nové bylo ve skutečnosti moskevské přehodnocení pravděpodobných důsledků Marshallova plánu pro vztahy Sovětského svazu s jeho spojenci. Stalin tedy označil plán za pokus amerického imperialismu o vměšování do vnitřních záležitostí suverénních států a rozhodl tak o jeho osudu na Východ od železné opony a rovněž tím chtěl posílit závislost těchto zemí na Sovětském svazu. Jugoslávci, i když americkou pomoc nechtěli, ji teď museli odmítnout na sovětský rozkaz. Československá vláda, i když dosud nebyla pod úplnou kontrolou komunistů, své přijetí vždy vázala na Stalinovo schválení, a když se vyjádřil odmítavě, chtěla po něm jen tolik, aby zmírnil trapnost situace, do níž se dostala tím, že s účastí na pařížské schůzce už veřejně vyslovila souhlas. Udělat něco takového Stalin jednoznačně odmítl. Polský prezident Boleslav Beirut postupoval zcela jinak a vymínil si, že povýšené sovětské oznámení o neúčasti východoevropských vlád na schůzce nebude zmiňovat jeho vládu, která příslušné rozhodnutí dosud neučinila. Přizpůsobit se však musel stejně.²¹

Stalinovi “klienti“ pak jeho přání vyhověli každý po svém. Jugoslávci a Čechoslováci Marshallův plán kategoricky odmítli, ale ti první to udělali jako dobří komunisté, kdežto ti druzí, aby vyhověli Stalinovi. Poláci se plánu zřekli zdvořileji, s poděkováním a vyjádřením přátelství. Tyto stylistické odstíny, které každá ze zemí zvolila, však nezakryly jednotlivost věcného obsahu. Velvyslanec Spojených států

¹⁹ MASTNÝ, Vojtěch. *Studená válka a sovětský pocit nejistoty : Stalinova léta 1947-53*. 1. vyd. Praha : Aurora, 2001. 294 s. ISBN 80-7299-049-7

²⁰ MOLOTOV Bodrovovi, „*Anatomija*“, 5. červenec 1947, v Tachněnko, str. 125

²¹ MASTNÝ, Vojtěch. *Studená válka a sovětský pocit nejistoty : Stalinova léta 1947-53*. 1. vyd. Praha : Aurora, 2001. 294 s. ISBN 80-7299-049-7

v Moskvě Walter B. Smith prohlásil výsledek za „*nic menšího než sovětské vyhlášení války v konkrétní otázce kontroly nad Evropou*“.²² S přihlédnutím k sovětské slabosti to bylo vyjádření přehnané, ale velvyslanec měl pravdu, když učinil závěr, že nyní jsou pozice vyznačeny.²³

Význam Marshallova plánu byl obrovský. Pomohl nastartovat hospodářství v západoevropských zemích. Celkově stál americké daňové poplatníky přes 13 miliard dolarů.²⁴ Hospodářský růst šel samozřejmě ruku v ruce s politickou stabilitou. Tím, že se situace občanů zlepšila, byl samozřejmě oslaben vliv komunistů. Byl také dalším krokem vedoucím k rozdělení Evropy a studené válce. To však nebylo Marshallovou chybou. On připravoval plán obnovy pro všechny, kteří o to budou stát. To, že Stalin k sobě přitáhl své satelity ještě více a napomohl tak rozdělení Evropy, však padá výhradně na jeho hlavu, nikoli Marshallovu.

Odmítnutí Marshallova plánu tak znamenalo pro válkou vyčerpané státy východní a jihovýchodní Evropy citelnou ránu. Náhradou za program pro obnovu Evropy se měla stát Rada vzájemné hospodářské pomoci - RVHP, založená z iniciativy sovětského vedení na moskevské poradě v lednu 1949.

Toto odmítnutí plánu rovněž ukázalo, že rozdělení Evropy je již jasně definované, a potvrdilo, jaké státy má Stalin ve svém vlivu. Do popředí se v západní Evropě dostávalo udržení liberálních demokratických systémů v Evropě a zatlačování sovětské expanze. Již na konci druhé světové války vznikala ohniska napětí a nakonec se na mapě světa v průběhu let 1946 - 1948 vytvořil celý oblouk sporných bodů, který obklopoval území ovládané Sovětským svazem a komunistickými zeměmi od severní Evropy po Tichý oceán. I když rozložení sil a tíhnutí zemí k jednomu ze dvou bloků bylo dáno především postupem vojsk na konci války, stále existovala v tomto období možnost korekcí. V Polsku proběhly volby na začátku roku 1947 a díky zastrašování a falšování v nich komunisté získali většinu hlasů. V Bulharsku, kde měli komunisté silné mocenské pozice již od roku 1944, se Západ neúspěšně pokusil podpořit opoziční politiky Dimitrova-Gemeta a Nikolaje Petkova. V Rumunsku na konci roku 1946 pak byly provedeny zfalšované volby, v nichž fronta získala 89 % hlasů. Západní velmoci sice v Postupimi odmítly výslovně uznat vlády v Bulharsku a Rumunsku, ale diskuse

²² SMITH B. Walter, (Moskva), *ministru zahraničních věcí*, 10. července 1947, FRUS, 1947, sv 3, str. 327

²³ MASTNÝ, Vojtěch. *Studená válka a sovětský pocit nejistoty : Stalinova léta 1947-53*. 1. vyd. Praha : Aurora, 2001. 294 s. ISBN 80-7299-049-7

²⁴ ESNER Jan, *G.S.Marshall- Studená válka* [online]. [cit. 2008-01-09]. Dostupný z WWW: <http://studena.valka.cz/g_c_marshall.htm>.

vyzněla v kompromisním duchu. V březnu 1946 vypuklo další kolo občanské války v Řecku. Někdejší velitel komunistických partyzánů ELAS M. Vafiadis vytvořil Demokratickou armádu Řecka a dosáhl proti vládním jednotkám významných úspěchů. Odchod britských vojsk byl odložen na neurčito a Angličané se zapojili do bojů na straně vládních sil. Kreml se sice v rámci tzv. procentové dohody Churchill - Stalin zdržel větší podpory řeckých komunistů, ale i tak by bez vojenské a hospodářské pomoci Velké Británie legální řecká vláda brzy padla.

V Jugoslávii, které vládl zarytý komunista a odpůrce Spojených států Tito, měl Stalin po válce rozmarného spojence.

V Maďarsku byla situace obdobná jako v jiných státech východní Evropy. Jen komunisté se zde k moci dostávali pomaleji a postupně. V listopadových volbách roku 1945 získali jen 16 % hlasů, kdežto vítězní malorolníci v čele se Zoltánem Tyldym a Ferencem Nagym dostali 56% hlasů.²⁵ V lednu 1946 bylo Maďarsko prohlášeno za republiku a do křesla prezidenta a předsedy vlády usedly právě zmiňované osobnosti malorolníků. Ve vládě se však komunistům podařilo obsadit svým lidmi klíčová ministerstva.

Již v březnu, vědomi si své volební prohry, vytvořili tzv. Levý blok, jehož jádrem byla koalice komunistů a sociálních demokratů a který ve sněmovně disponoval téměř 42% hlasů. Komunisté postupně systematicky vyvolávali spory v malorolnické straně, která se po zatčení jejího generálního tajemníka Bély Kovácse rozpadla na řadu menších politických seskupení. V dalších volbách roku 1947 sice komunisté získali jen 22% hlasů, avšak celkovým vítězem se stal právě Levý blok, který disponoval 60% mandátů.²⁶ O rok později se jedinou politickou stranou v zemi stala Maďarská strana pracujících, která vznikla v červnu 1948 pohlcením sociální demokracie komunisty. V jejím čele stanul přesvědčený stalinista Matyás Rákosi.

Ve Finsku, které si chtěl Stalin rovněž podmanit, dovolil přední finské komunistce Herttē Kuusinenové, aby veřejně hlásala, že cesta Československa „musí být také naší cestou“.²⁷ Ve skutečnosti však přece jen taková nakonec nebyla, neboť Finové na rozdíl od Čechoslováků neochabli v odhodlání pěstovat demokracii a jejich prezident, který se nechtěl s komunisty spolčovat, propustil z významného místa

²⁵ NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století 1. díl*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. 270 s.

²⁶ NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století 1. díl*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. 270 s.

²⁷ UPTON F. A., *Communism in Scandinavia and Finland: Politics of Opportunity*, Garden City, N.Y. 1973, str. 290

ministra vnitra manžela Kuusinenové Yrjo Leina a vyslal k ochraně vládních budov vojenské jednotky.²⁸ Finsko však za svou záchranu před Stalinem nevděčí jen své síle čelit komunismu, ale rovněž i době, která byla již do značné míry poznamenána právě i převratem v Československu a jež vyvolávala v západních mocnostech strach, že Stalin bude chtít svůj vliv rozšiřovat dále na Západ. Proto se Stalin, který nemínil západní státy strašit více než bylo nutné, nechtěl ve Finsku přehnaně angažovat a situace se zde nakonec vyvinula zcela opačně než v Československu v únoru 1948.

²⁸ MASTNÝ, Vojtěch. *Studená válka a sovětský pocit nejistoty : Stalinova léta 1947-53*. 1. vyd. Praha : Aurora, 2001. 294 s. ISBN 80-7299-049-7

1. 3 Politicko - ekonomická situace v poválečném Československu

Po ukončení druhé světové války bylo obnoveno samostatné Československo. Ve státě vládla vesměs prosovětská nálada, neboť Sověti byli zcela správně vnímáni jako osvoboditelé země. Československo však již nebylo tak silné jako v předválečných letech. Podkarpatskou Rus republiku podstoupila Sovětskému svazu a 3 až 4 miliony obyvatel německé a maďarské národnosti byly na základě Benešových dekretů a se souhlasem spojenců odsunuty pryč ze země do Německa a Maďarska.

V březnu 1945 došlo v Moskvě k dohodě mezi západní emigrací vedenou Dr. Benešem a komunistickou emigrací pod vedením Klementa Gottwalda. Výsledkem těchto dohod bylo ustanovení první poválečné vlády a reforma politického systému. Všechny povolené politické subjekty byly sdruženy v orgánu, jenž se nazýval "Národní fronta Čechů a Slováků".

Každá povolená strana měla ve vládě tři zástupce. Existence 2 komunistických stran (celkem tedy 6 zástupců) zajišťovala komunistům nejsilnější vliv. Ti tak ovládali ve vládě klíčová místa.

Předsedou vlády byl prokomunistický Zdeněk Fierlinger a ministrem obrany komunistický příznivec Ludvík Svoboda.²⁹

Tím se komunistům povedlo ovládnout politickou scénu a ze hry vyřadit hlasy téměř poloviny občanů předválečného Československa. Týká se to zejména agrární strany, která byla nejsilnějším politickým subjektem první republiky a která byla po válce zakázána.³⁰

První poválečné volby do jednokomorového Ústavodárného shromáždění Československé republiky se konaly 26. května 1946. Jednalo se o první volby po druhé světové válce. Kandidovat mohly jen strany Národní fronty a systém již nepočítal s koalicí a opozicí, ale s účastí všech stran ve vládě. Komunisté, kteří nabyli svou sílu i díky osvobození Rudou armádou a celkově špatné poválečné životní úrovni, v těchto volbách vyhráli. Komunistická strana Československa (KSČ) dosáhla nejvyššího zisku hlasů ve všech krajích s výjimkou Zlínského kraje, kde nejvíce hlasů obdržela Československá strana lidová. V den parlamentních voleb otisklo Rudé právo program

²⁹ KREJČÍK, Milan. *Totalita.cz : volby 1946* [online]. Praha : Tomáš Vlček, 1999 , 2.2.2010 [cit. 2010-02-02]. Dostupný z WWW: <http://www.totalita.cz/45-48/45-48_02.php>.

³⁰ KREJČÍK, Milan. *Totalita.cz : politický vzrůst vlivu KSČ* [online]. Praha : Tomáš Vlček, 1999 , 2.2.2010 [cit. 2010-02-02]. Dostupný z WWW: <http://www.totalita.cz/45-48/45-48_02.php>

komunistické strany a v něm ostře napadlo své partnery v Národní frontě - národní socialisty a lidovce. Na titulní straně přetisklo článek z moskevské Pravdy "Hnízdo reakce je v národně socialistické straně."³¹

Georgie F. Kennan, vnímavý architekt washingtonské politiky zadržování, předpověděl už v listopadu 1947, že Moskva, aby své neúspěchy v západní Evropě vyvážila další konsolidací své nadvlády ve východní části kontinentu pravděpodobně „úplně potlačí jakoukoli nezávislost Československa“.³² Převzetí moci komunistům však značně ulehčili jejich protivníci, kteří se nezmohli na žádný aktivní čin. 20. února 1948 nekomunističtí ministři pražského kabinetu popuzeni tím, jak komunistický ministr vnitra Václav Nosek zneužívá svých pravomocí v policii, podali demisi, jenže se přepočítali v předpokladu, že ji prezident nepřijme a že jí bude povzbuzen k vytačení komunistů. Zatím co prezident Edvard Beneš, držící se iluze národní jednoty, nerozhodně otálel, pustil Molotovův náměstek Valerian Zorin do oběhu zprávu, že sovětská vláda je překvapena prezidentovým váháním a že od něho očekává, že ministry nechá odejít.³³ Současně Zorin nabídl pomoc předsedovi komunistické strany Klementu Gottwaldovi, kterého informoval, že sovětské jednotky jsou připravené vstoupit z Maďarska do země. Podle údajů západních rozvědek k tomu však připraveny nebyly. Gottwald, který si byl jist, že si komunisté poradí sami, na nabídku nereagoval. Aby zastrašil většinou pasivní obyvatelstvo, organizoval v ulicích hlučné demonstrace a pro případ nutnosti nějaké akce držel v pohotovosti stranické milice. Akce však nebylo zapotřebí, protože na rozdíl od komunistů neměli jejich protivníci žádné plány, a prezident se nakonec podvolil. 25. února oznámil celostátní rozhlas, že Beneš demisi ministrů přijal, ještě dříve, než to doopravdy udělal³⁴. Gottwald později vzpomínal, že „by ho nikdy nenapadlo, že to bude tak snadné“.³⁵

Slabost Gottwaldových politických protivníků byla dobře patrna, vždyť během krize přišlo prezidentovi 5327 rezolucí pro komunistické řešení vládní krize a jen 150 proti němu.³⁶ Jediný, kdo se nebál prosadit a říci svůj názor, byl Jan Masaryk, tehdy

³¹ KREJČÍK, Milan. *Totalita.cz : politický vzrůst vlivu KSČ* [online]. Praha : Tomáš Vlček, 1999 , 2.2.2010 [cit. 2010-02-02]. Dostupný z WWW: <http://www.totalita.cz/45-48/45-48_02.php>

³² KENNAN F. George, *Resumé o World situation*, 6. listopad 1947, FRUS, 1947, sv. 1, str. 771

³³ KAPLAN Karel, *Poslední rok prezidenta: Edvard Beneš v roce 1948*, Brno, Doplněk, 1994, str. 36-37

³⁴ BOUČEK Miroslav a KLIMĚŠ Miloslav, *Dramatické dny února 1948*, Naše vojsko, Praha 1937, str. 142

³⁵ KAPLAN Karel, *The Short March : The Communist Takeover of Power in Czechoslovakia 1945-1948*, New York, 1987, str. 179

³⁶ KRYSTLÍK, Tomáš. *Idrexler.blog.cz* [online]. Verze 2.0. Praha : 2006-2007, 2007 [cit. 2010-02-23]. Třetí republika - národně socialistický stát 1945-48, část první. Dostupné z WWW: <<http://idrexler.blog.cz/0612/treti-republika-narodne-socialisticky-stat-1945-48-cast-prvni>>.

ministr zahraničí. Byl to syn prvního československého prezidenta T. G. Masaryka a již za první republiky zastával zásadní diplomatické funkce a byl rovněž i v Benešově exilové vládě v Londýně. Byl to demokratický politik věrný zásadám, které sdílel již jeho otec a které rovněž pochytil i v západních zemích, kde zastával různé diplomatické funkce za ČSR. To však neznamená, že by zatracoval komunisty nebo Sovětský svaz a Stalina, naopak. Snažil se udržet si dobré vztahy se všemi zeměmi včetně SSSR v čele se Stalinem. Jeho vztah vůči Stalinovi se však změnil právě v době jednání o přijetí Marshallova plánu v Moskvě, kam byla celá Česká delegace pozvána. Jan Masaryk jako zastávce plánu po návratu z Moskvy uvedl: „*Do Moskvy jsem jel jako československý ministr a vrátil jsem se jako Stalinův pacholek.*“³⁷ Toto prohlášení jasně vystihovalo, co Jan Masaryk zjistil. Stalin si prosadil svůj názor, tedy striktní odmítnutí Marshallova plánu i přes to, že to bylo v rozporu s národními zájmy naší země, tedy alespoň v očích Jana Masaryka. Avšak ani tohle poznání ho nezlomilo a jako jediný v únoru 1948 odmítl rezignovat spolu s ostatními nekomunistickými členy tehdejší vlády. Dne 10. března 1948 byl však nalezen mrtev pod okny svého bytu. Jeho smrt dosud nebyla přesně objasněna. Spekuluje se však i o tom, že mohl být zavražděn. Jeho postoje, názory a veřejná oblíbenost byly trnem v oku celé komunistické vládě, jejímu předsedovi Gottwaldovi a nakonec i Stalinovi a mohly by do budoucna znamenat nebezpečí pro celý komunistický režim ve státě. Možná i jeho smrt zapříčinila to, že slabost politických protivníků Gottwalda a komunismu tím byla ještě posílena, ti se již nezmohli na žádný odpor a většina z nich se uchýlila do exilu.

Největším rozdílem proti hospodářství v první republice bylo po roce 1945 rozsáhlé znárodnění bank, průmyslu a pojišťoven. Komunisté se ještě počátkem července 1945 znárodnění bránili. S přípravou znárodnění začal vstřícně sociálně demokratický ministr průmyslu Bohumil Laušman. 3. července 1945 doporučil Beneš Gottwaldovi, obávaje se sporů v parlamentu a politické krize, aby připravil dekrety o znárodnění, které by podepsal ještě před svoláním prozatímního parlamentu. Komunisté se chopili příležitosti a se sociálními demokraty vypracovali návrhy na tak rozsáhlé znárodnění, které nepředpokládal ani prezident, ani jejich vládní partneři. Vláda přes různé výhrady dekrety schválila, prezident je podepsal. Do znárodnění spadalo 60% veškeré průmyslové výroby. Znárodněný sektor představoval nový prvek v ekonomice. Největší ekonomickou silou se stal stát, tedy vláda, ve které měly naprostou převahu levicové

³⁷ VANĚK, Vladimír. *Jan Masaryk*, Torst, 1994, ISBN 80-85639-30-00

strany. Již v květnu 1945 začala pozemková reforma. Vyvlastněno bylo 2946 tisíc hektarů půdy, z toho dostalo něco přes 303 tisíc rolníků 1220 tisíc hektarů. Nejvíce konfiskované půdy, 1995 tisíc hektarů, bylo v pohraničí³⁸.

Znárodněný průmysl se sice v roce 1947 už přibližoval objemem své výroby předválečnému stavu, ale výrobní náklady zůstávaly velmi vysoké. Snižovala se konkurenceschopnost na mezinárodním trhu a ve srovnání s ostatními státy klesalo i tempo rozvoje průmyslu. Obdobná bolest jako před válkou, tentokrát za odlišných podmínek - s průmyslem relativně velmi zmodernizovaným Němci během protektorátu. Projevily se důsledky odsunu německého obyvatelstva - zaostávaly zejména obory jako strojírenství a textilní průmysl, kde se snížil vývoz natolik, že nekryl ani náklady na nákup surovin. K tomu všemu skončily dva roky trvající dodávky strojů a surovin od UNRRA. Státu začaly chybět devizy. Čeští zemědělci nebyli tak výkonní jako čs. Němci, navíc chyběly německé pracovní síly, a tedy 300 tisíc hektarů zůstalo v roce 1947 neobděláno, což představovalo ztrátu minimálně 24 tisíc vagónů obilí.³⁹

³⁸ KRYSTLÍK, Tomáš. *Idrexler.blog.cz* [online]. Verze 2.0. Praha : 2006-2007, 2007 [cit. 2010-02-23]. Třetí republika - národně socialistický stát 1945-48, část první. Dostupné z WWW: <<http://idrexler.blog.cz/0612/treti-republika-narodne-socialisticky-stat-1945-48-cast-prvni>>.

³⁹ KRYSTLÍK, Tomáš. *Idrexler.blog.cz* [online]. Verze 2.0. Praha : 2006-2007, 2007 [cit. 2010-02-23]. Třetí republika - národně socialistický stát 1945-48, část druhá. Dostupné z WWW: <<http://idrexler.blog.cz/0612/treti-republika-narodne-socialisticky-stat-1945-48-cast-druha>>.

2 Vývoj Československé armády za studené války

2.1 Obnovení Československé armády po roce 1945

Okolnosti obnovení armády po druhé světové válce byly v Československu oproti Polsku a bývalým východním zemím Osy zcela jiné.

Polské předválečné důstojnictvo bylo prakticky zničeno jednak válkou s Německem a jednak při masakru v Katyni koncem roku 1945, při kterém zahynulo osm tisíc důstojníků. V silně protiruském, protikomunistickém a katolickém Polsku bylo téměř nemožné najít mezi přeživšími nějaké důstojníky, kteří by byli ochotni podporovat nový režim. Skupina vhodných důstojníků byla navíc dále zmenšena útekem mnoha vysokých důstojníků na Západ po tom, co londýnští Poláci prohráli boj o převahu v poválečném parlamentu. Přisun důstojníků do nových ozbrojených sil nakonec poklesl na pár komunistů, kteří se navrátili s Rudou armádou při osvobození Varšavy, na přeživší členy odboje a na mladé vojáky vycvičené na území Sovětského svazu v rámci polských ozbrojených sil v exilu.⁴⁰

Ještě horší byla situace v okupovaných státech bývalé Osy, Rumunsku, Bulharsku a Maďarsku. Coby spojenci Německa se tyto státy střetly se sovětskými vojsky a po těchto bitvách byla jejich vojska téměř rozprášena. Řešení bylo podobné jako v Polsku, tedy využít pár zbylých členů odboje a komunistů.

Již tehdy bylo však pro tyto státy včetně Československa nutností vybudovat armádu po vzoru SSSR tak, aby spadala zejména do vlivu komunistických stran jednotlivých států. Takovéto komunistické politické instituce pak měly vliv na základní nástroje moci státu, kam spadala ještě policie. Tyto nástroje měly časem fungovat jako záruka stability a prosperity komunistických režimů.

V Československu problém obnovení armády otevřela koaliční vláda a komunisté nad celým procesem neměli úplnou kontrolu. Navíc se na československé půdě nenacházely žádné sovětské jednotky, protože se stáhly spolu s americkými jednotkami z Československa do prosince roku 1945.⁴¹ Oproti jiným státům východní Evropy byl problém obnovy zmírněn absencí značné rusofobie. KSČ, jak je již výše uvedeno, měla kromě toho na rozdíl od ostatních komunistických stran jiných států značnou podporu a

⁴⁰ NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století 1. díl*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. 270 s.

⁴¹ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2.

legitimitu. Vývoj armády v poválečných letech značně ovlivnil i prezident Beneš, který přijal prosovětskou politickou linii, tedy přijal takovou zahraniční vojenskou politiku, která byla přijatelná pro Sovětský svaz v naději, že tak zajistí vnitřní integritu země. Na druhou stranu Beneš bojoval i za zachování soudržnosti ozbrojených sil a snažil se zajistit prostor pro tradice a důstojníky meziválečných ozbrojených sil. Vývoj armády v tomto období odrážel těžkosti, které s sebou přinášela snaha udržet Československo na půl cesty mezi Východem a Západem.⁴²

Vládní návrh nového československého státu - Košický vládní program z dubna 1945 - zaručoval komunistům a SSSR značný vliv při obnově ozbrojených sil. Československé vedení v Košicích souhlasilo s tím, že nová armáda by se měla snažit o plnou spolupráci s Rudou armádou.

Konkrétně o budování armády pojednává III. kapitola vládního programu a zprostředkovaně i další části. II. - mobilizace, IV. - zahraniční politika, V. - zavedení volebního práva v armádě, VI. - tvoření slovenských národních jednotek a převzetí důstojníků bývalé slovenské armády i část vládního programu, pojednávající o potrestání kolaborantů a zrádců. Obsah zmíněné kapitoly vládního programu se nápadně shoduje s obsahem dokumentu moskevského vedení KSČ z léta 1944 s názvem „*Budování armády na osvobozeném území*“, který se stal základem pro zpracování této části vládního programu.⁴³

O předpokládané orientaci nově budované armády svědčí již první část III. kapitoly vládního programu, kde se uvádí: „*Aby byla umožněna co nejužší bojová spolupráce s Rudou armádou, nutná v zájmu vítězství i naší budoucnosti, budou organizace, výzbroj a výcvik nové čs. branné moci stejné jako organizace, výzbroj a výcvik Rudé armády.*“

⁴⁴Základem nové armády se měl podle vládního programu stát 1. čs. arm. sbor spolu s letci, čs. obrněnou brigádou ve Francii, slovenskými a českými partyzány a povstaleckými vojsky na Slovensku.

Představitelé KSČ prosadili také přijetí ustanovení o skoncování s tzv. nepolitičností armády. V Košickém vládním programu se přímo říká, že: „*...pod touto nepolitičností se skrývá podceňování morálního faktoru v boji ... a že pod její rouškou bují reakční, antidemokratické a kapitulantské tendence. Naopak je třeba, aby každý československý*

⁴² RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2.

⁴³ HANZLÍK, František. Košický vládní program : důležitý krok KSČ na cestě k únoru 1948. *Britské listy* [online]. 1. 4. 2005, 1.0, [cit. 2010-03-01]. Dostupný z WWW: <www.blisty.cz>. ISSN 1213-1792.

⁴⁴ GOSPIČ, J. - CHOVANEC, J. - VYSOKAJ J.: *Košický vládní program – program budování lidově demokratického Československa*, vyd. Praha, r. 1977

*voják byl uvědomělým bojovníkem za svobodu národa a uvědomělým obráncem jeho svobody a budoucnosti.*⁴⁵

K odstranění nepolitičnosti armády směřovalo i ustanovení vládního programu o navrácení politických práv vojákům a o zřízení instituce osvětových důstojníků. Toto ustanovení vycházelo ze zkušeností čs. vojenských jednotek v SSSR, kde osvětoví důstojníci pracovali již od vzniku 1. čs. samostatného polního praporu. Na prosazení těchto ustanovení měli opět mimořádný zájem komunisté, neboť téměř všichni osvětoví důstojníci byli členy KSČ a jejich dosavadní činnost směřovala k výchově vojáků v duchu politiky KSČ a v souladu s oficiální sovětskou propagandou.⁴⁶

Vládní program také jednoznačně stanovoval, kdo se může stát důstojníkem nové československé armády a jakým směrem se bude ubírat příprava a výchova důstojnického sboru. V dokumentu se uvádí: „...*velitelská místa v nové čsl. armádě mohou zastávat jen důstojníci upřímně demokratického, skutečně antifašistického smýšlení. Současně je však nutno, aby byla co nejrychleji provedena opatření k nejrychlejší očištění armády od všech zrádcovských, kolaborantských, antidemokratických a protilidových živlů a bude dbáno, aby takové živly nemohly proniknout na velitelská místa. Zkoumání politické a národní spolehlivosti důstojnického sboru v přechodném období bude prováděno příslušnými vojenskými instancemi za součinnosti lidových orgánů, tj. Národních výborů a Slovenské národní rady, jakož i přímo, zvláště k tomu účelu vládou jmenovanými orgány*“.⁴⁷

Zcela nově pojal vládní program přípravu důstojnického sboru. Zdůraznil nutnost osvojení si bojových zkušeností Rudé armády, působení profesorů a instruktorů Rudé armády v našem vojenském školství i vysílání našich důstojníků do sovětských vojenských škol, učilišť a akademií. To fakticky znamenalo jednoznačnou orientaci na SSSR. V tomto smyslu nebral vládní program na zřetel existenci našich jednotek na Západě včetně letců vyzbrojených moderní bojovou technikou a disponujících dlouhodobými válečnými zkušenostmi. Z tohoto pohledu tedy již vládní program zakládal podmínky pro nerovnoprávné postavení příslušníků našich jednotek ze Západu při budování nové armády po osvobození.

⁴⁵ GOSPIČ, J. - CHOVANEC, J.-VYSOKAJ J.: *Košický vládní program – program budování lidově demokratického Československa*, vyd. Praha, r. 1977

⁴⁶ HANZLÍK, František. *Košický vládní program : důležitý krok KSČ na cestě k únoru 1948. Britské listy* [online]. 1. 4. 2005, 1.0, [cit. 2010-03-01]. Dostupný z WWW: <www.blisty.cz>. ISSN 1213-1792

⁴⁷ GOSPIČ, J. - CHOVANEC, J.-VYSOKAJ J.: *Košický vládní program – program budování lidově demokratického Československa*, vyd. Praha, r. 1977

Rozbor vojenské části vládního programu tedy ukazuje, že jeho realizace v praxi by znamenala vytvoření nové armády, odlišné od armády předmnichovské, budované v podstatě podle vzoru armády sovětské. Z hlediska budování nového důstojnického sboru by důsledná realizace vládního programu umožnila postupně v budoucnu narušit kontinuitu s předmnichovským důstojnickým sborem a změnit jeho sociální složení a politický charakter.

Výše uvedený obsah vojenské části vládního programu vytvářel předpoklady k tomu, aby KSČ postupně získala rozhodující vliv na vývoj situace v armádě. Proto přijetí vládního programu v tomto znění znamenalo úspěch komunistů. To se však týkalo nejen otázek budování armády, ale i většiny ostatních problémů řešených vládním programem.

Co se týká samotné Československé armády, základy jejího poválečného organizačního uspořádání byly stanoveny již 25. května 1945 přijetím tzv. prozatímní organizace čs. branné moci. Podle tohoto dokumentu se pozemní vojsko členilo do čtyř oblastí a přímo podřízených svazků a útvarů MNO. Velitelství první oblasti bylo dislokováno v Praze, druhé oblasti v Táboře, třetí oblasti v Brně a čtvrté oblasti v Bratislavě. V případě branné pohotovosti státu se předpokládalo, že na jejich základě vzniknou čtyři velitelství armád. Jednotlivým oblastem vždy podléhaly dva sbory (I. - Praha, II. - Hradec Králové, III. - Plzeň, IV. - Tábor, V. - Brno, VI. - Olomouc, VII. - Trenčín, VIII. - Banská Bystrica). Každý sbor zahrnoval dvě divize. Jako posilový svazek byl MNO přímo podřízen tankový sbor (velitelství se nacházelo v Moravské Třebové). Při rozvíjení armády v době branné pohotovosti státu měl počet sborů u oblastí stoupnout ze dvou na tři a každý sbor by tvořily tři divize. Nově konstituovanou organizační strukturu pozemního vojska v době míru představovalo 16 vševojskových divizí a 1 samostatný tankový sbor. V případě války se předpokládalo zvýšit počet divizí na 36.⁴⁸

Dislokace vojsk odpovídala zkušenostem z předcházejícího období a případné nebezpečí ohrožení státní suverenity bylo očekáváno především ze strany Německa (v časovém horizontu nejdříve za 15 až 20 let po skončení války). Na teritoriu českých zemí byly proto soustředěny 3/4 svazků, zatímco na Slovensku se nacházela pouze 1/4, tj. 4 divize. Nově vytvořená organizace armády kladla značné nároky na lidské zdroje. Jen k personálnímu naplnění čtyř oblastí, bez letectva, zálohy hlavního velení,

⁴⁸ MINAŘÍK, Pavel. *Vojenské rozhledy* : číslo 9. Praha : AVIS, 1994. 231 s.

vojenského školství a dalších samostatných útvarů a zařízení, bylo zapotřebí 210 tisíc osob.⁴⁹

První úpravy ve složení armády z 25. května se uskutečnily již k 1. říjnu 1945 přijetím tzv. zdokonalené organizace čs. branné moci. Podstata změn spočívala především v taktickém stupni velení. Na operační úrovni se příliš neprojevila. Ze 16 stávajících vševojskových divizí byly čtyři reorganizovány na rychlé divize a další dvě na motorizované divize. Mobilní svazky se ve své většině nacházely ve vnitrozemí, zatímco po obvodu státní hranice byly dislokovány pěší divize. Výhledově se předpokládalo část pěších divizí reorganizovat na horské svazky.

Přijetí nové organizace armády společně s konsolidací vnitropolitické a zahraničněpolitické situace umožnilo stanovení přesných nároků na početnost armády. Nové tabulky počtů k 1. 1. 1946 předepisovaly 186.900 funkčních míst.⁵⁰

V roce 1946 byly v organizaci a dislokaci sledovaných orgánů velení pozemního vojska učiněny jen dílčí změny, reprezentované především přesunutím velitelství některých sborů blíže k hranici s Německem (velitelství I. sboru bylo redislokováno z Prahy do Litoměřic a velitelství IV. sboru z Tábora do Českých Budějovic).

Podstatnější úpravy nastaly až v následujícím roce. Jejich příčiny vyplývaly z rozporu vzniklého mezi příliš vysokými tabulkovými počty armády a možnostmi jejich skutečného naplnění. Přehodnocení koncepce výstavby armády vedlo k přijetí tzv. mírové organizace čs. branné moci dnem 1. října 1947. V jejím rámci došlo k podstatnému snížení plánovaných počtů, které byly nově stanoveny na 155 tisíc osob. Na operačně taktickém stupni velení se uvedené opatření projevilo zrušením velitelství dvou sborů (IV. sbor v Č. Budějovicích a VI. sboru v Olomouci).⁵¹

Nejzávažnější překážkou při budování armády byly problémy spojené s výcvikem a vybavením. Komunisté si během celého období koalice hořce stěžovali, že příznivci Západu se snažili podkopávat košické závazky o výcviku a jeho koordinaci se SSSR. Ve skutečnosti byly problémy ve výcviku důsledkem stejně tak sovětské neschopnosti zajistit dostatek instruktorů, příruček, ručních zbraní a munice, jako svévole ze strany koalice. Navíc byl čas věnovaný výcviku do značné míry omezen rozhodnutím, které iniciovali komunisté, totiž zapojením armády při civilních brigádách. Jednalo se zejména o stavbu mostů a pomoc zemědělcům. Tyto potíže byly

⁴⁹ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

⁵⁰ MINAŘÍK, Pavel. *Vojenské rozhledy : číslo 9*. Praha : AVIS, 1994. 231 s.

⁵¹ MINAŘÍK, Pavel. *Vojenské rozhledy : číslo 9*. Praha : AVIS, 1994. 231 s.

ještě násobeny pomalou obnovou československého zbrojního průmyslu. Zbrojní průmysl nemohl po válce plně využívat své kapacity proto, že Sovětský svaz nebyl schopen dodat dostatečné množství základních materiálů, které Československu k výrobě chyběly.⁵²

Kromě sovětské neschopnosti dodat množství surovin pro výrobu zbraní nebyl splněn ani sovětský slib darování a prodeje sovětské výstroje a výzbroje. Sověti byli zaměstnání obrovským úsilím na obnovu země a nebyli schopni zásobovat celou východní Evropu. Vzhledem k tomu, že SSSR nebyl schopen plnit své závazky, obrátilo se Československo na Velkou Británii a na USA a požádalo je o pomoc při získání výstroje a výzbroje. Ačkoli se Spojené státy zdráhaly, Britové považovali možnost pomoci Čechoslovákům za konečnou příležitost zviditelnit britský vliv v nových ozbrojených silách. V listopadu 1945 například ministerstvo vnitra Spojených států obdrželo od československého ministra obrany Ludvíka Svobody žádost o dodávku oblečení a dalších potřeb pro nové vybavení československé armády. Původní žádost se týkala především dodávky dek, bot a podobně, a nezahrnovala požadavek jakýchkoli zbraní. Dále byly podány i další žádosti o poškozenou britskou a americkou munici a o zabavený německý materiál pro potřeby výcviku. Všechny tyto žádosti však byly zamítnuty s odůvodněním, že podle dohody o půjčce a pronájmu musel být přebytečný materiál vrácen a zabavená německá munice byla zničena, nebo byla tak vážně poškozena, že ji nebylo možné použít. Spojené státy však neměly obavy kvůli stavu přebytečného materiálu, ale kvůli možnosti, že přesun munice do Československa by mohl vyvolat podobné požadavky ze strany Polska nebo Jugoslávie. Memorandum varuje ministerstvo obrany, aby zvážilo, zda zvyšování vojenského potenciálu těchto zemí je v nejlepším zájmu Spojených států. Je zjevné, že alespoň někteří na ministerstvu vnitra USA považovali Československo již tehdy za součást sovětské sféry vlivu. Britové však nepřestávali na USA tlačit, aby Američané dali Britům svolení k prodeji výzbroje Čechoslovákům. Jednalo se mimo jiné o celé letce stíhacích bombardérů typu Mosquito.⁵³ V následujících dokumentech úředníci ministerstva vnitra Spojených států zhodnotili britskou žádost následovně:

„Spojené království požádalo Spojené státy o povolení odeslat nadbytečné britské bojové letouny do Československa. Britové chtějí udržovat kontakt s československým

⁵² RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

⁵³ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

letectvem, které bylo vycvičeno ve Velké Británii, a věří, že zamítnutí žádosti o letouny by vedlo Čechy k tomu, že by se obrátili na Sověty, a dále by to vedlo k nahrazení letců příznivě nakloněným Britů“⁵⁴ Spojené státy tyto argumenty nepovažovaly za přesvědčivé, ale časem vydaly svůj souhlas, i když předtím uvažovaly o tom, zda Britům v této aktivitě nezamezit. Mezi Spojenými státy a Československem došlo na toto téma k několika ostrým výměnám. Čechoslováci díky těmto incidentům zuřili a stěžovali si na nespravedlivé zacházení ze strany USA. Národní socialista Hubert Ripka napsal šířavý telegram, ve kterém stálo: „*Pokud ne- můžeme získat dostatečný úvěr od jednoho státu, budeme se muset obrátit na jiný.*“⁵⁵

Není zcela jisté, zda by jiná zahraniční politika USA vůči ČSR zásadně změnila směřování Československa k vojenské alianci se SSSR. Politika ohledně vyzbrojení a vystrojení československé armády byla nicméně součástí širší politiky USA, která často veřejně kladla překážky prozápadním silám v politické koalici. Boj koalice o udržení západního vlivu v armádě rozhodně nebyl usnadňován odmítavým postojem USA a jeho politikou, která veřejně označovala Československo za neutrální, ale v soukromí je považovala za součást sovětského tábora. Americká politika vývozu zbraní jen dále oslabovala již tak slabou naději na vojenskou spolupráci ČSSR se Západem, to vše v době, kdy se pozitivní naladění vůči SSSR uvnitř československé armády dostalo kvůli nedostatečným a opožděným dodávkám materiálu na naprosté minimum.⁵⁶

V době února 1948 chybělo ozbrojeným silám nejméně 20 tisíc členů do plánovaného mírového stavu. Poválečné úsilí účinně vycvičit a vybavit novou československou armádu zkolabovalo jednak díky bojům mezi koaličními politiky a jednak díky drastickému podcenění obtíží při výrobě a dodávce zbraní. Vojenská elita byla stále rozdělena na prosovětské a prozápadní důstojníky a neměla důvěru ani komunistů, ani prezidenta Beneše.⁵⁷

V důsledku těchto faktorů nehrálo jádro ozbrojených sil v únorových událostech roli a dá se říci, že armáda zůstala neutrální. Beneš se ji proti únorové revoluci zdráhal použít a komunisté nejisti si plného vlivu na ni rovněž tak. Ti však měli v záloze Lidové milice a nepoužití armády pro své účely jim později ze strategického hlediska jen

⁵⁴ REINDL, Jiří. The So-called Memorandum : What It Was and the Purpose It Served. *Život strany*. 18. listopadu 1969, 11, s. 5-9.

⁵⁵ REINDL, Jiří. The So-called Memorandum : What It Was and the Purpose It Served. *Život strany*. 18. listopadu 1969, 11, s. 5-9.

⁵⁶ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

⁵⁷ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

prospělo. Na revoluci pak mohlo být zcela oprávněně poukazováno jako na revoluci mírumilovnou. V Československu, kde existoval jen slabý odpor, byla tato strategie jistě účinnější než pokus mobilizovat ozbrojené síly. Navíc byla tato strategie zjevně úspěšná.

2. 2 Změny v Československé armádě po roce 1948

2. 2. 1 Čistky v armádě po únoru 1948

Bezprostředně po únoru 1948 byli z armády vyloučeni zbývající vyšší důstojníci, kteří byli považováni za příznivce Západu. Mnoho důstojníků, kteří se v době únorových událostí nenacházeli na území Československa, nerespektovalo příkaz k návratu. Příslušníci ozbrojených sil, kteří plnili zahraniční mise, rezignovali a požádali na západě o azyl. Rovněž tak i vysoce postavení důstojníci v hojné míře dezertovali na Západ. Západně orientovaní důstojníci a vojáci tzv. „Londýňané“, kteří neopustili republiku, byli odstraněni z autoritativních pozic, odsouzeni a uvězněni. Jednalo se většinou o muže jmenované do vysokých pozic na popud prezidenta Beneše. Generální štáb tak byl zcela zdecimován. Celé velení generálního štábu bylo odstraněno a mezi únorem a prosincem roku 1948 podleho čistkám 10 % veškerého personálu, který zde dříve sloužil. Byl propuštěn i generál Heliodor Píka, náměstek náčelníka generálního štábu. Píka byl jako přesvědčený antikomunista obviněn z velezrady. Obvinění zahrnovala *„jednání proti československo-sovětskému spojení a vyzrazování vojenských, státních a hospodářských tajemství cizím silám v letech 1946 - 47“*.⁵⁸ Píka byl popraven krátce poté, 22. června 1949. O několik měsíců později byl odstraněn Píkův nadřízený Bohumír Boček. Boček byl odstraněn i přes to, že měl moskevskou zkušenost. Do Moskvy byl vyslán Benešem, aby koordinoval aktivity na pomoc velení Prvního československého armádního sboru.

Oběťmi se tak stali v první vlně proto téměř výhradně ti generálové a důstojníci, jimž KSČ nevěřila již v období let 1945–1948 a dostali se na seznamy "nespolehlivých". Hned v prvních necelých dvou týdnech po 26. únoru bylo z armády propuštěno 27 generálů a 344 důstojníků, většinou spojených s naším vojenským odbojem na Západě. Do poloviny dubna k nim přibylo dalších 469 důstojníků. K zatčení propuštěných důstojníků došlo jen výjimečně a jejich tresty byly vzhledem k těm, které se udělovaly později, poměrně nízké – pohybovaly se do 8 let vězení.⁵⁹

Druhá vlna čištění armády od nepohodlných důstojníků proběhla od května 1948 do února 1949 a měla zajistit mocenský monopol komunistů. V tomto období opustilo

⁵⁸ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojení*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

⁵⁹ Likvidace důstojnického sboru československé armády. *Bojovníci proti totalitě pohledem dětí* [online]. 2008, číslo 1, [cit. 2010-03-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.bojovniciprotitotalite.cz>>.

armádu přibližně 2 000 generálů a důstojníků. V době, kdy byl popraven Píka, byly jiným špatně smýšlejícím důstojníkům udělovány tresty mezi 15 a 20 lety vězení, popř. doživotí. Pro druhou vlnu bylo rovněž typické organizování různých provokací, jež měly důstojníky považované za nespolehlivé zkompromitovat a umožnit jejich zatčení a následné odsouzení.⁶⁰

Třetí vlna čistek proběhla od března do září 1949. Zaměřila se na určité skupiny důstojníků, především na letce ze Západu, kteří byli z armády až na pár vybraných jednotlivců všichni odstraněni. Velení letectva, které bylo celé považováno za baštu Západu, v čele s gen. Janouškem ztratilo v čistkách 124 členů. Janoušek byl odsouzen k osmnácti letům vězení. V případě letectva však byli podezřelí nejen důstojníci, ale i řadové mužstvo. Na rozdíl od ostatních vojáků si letci udržovali během vlády koalice živé kontakty s Brity, a dokonce jim byla věnována značná část nadbytečného materiálu patřícího RAF. Po roce 1948 mnoho letců dezertovalo na Západ, a to i ve svých letadlech, kdy přelétali státní hranice a přistávali v západních státech.⁶¹ Tyto události napomohly komunistům spustit promyšlenou a řízenou likvidaci celých skupin důstojníků spojených svým vojenským původem, činností za války, vzděláním, stávajícím místem služby apod..

Čistky směřovaly na stále nižší stupně velení. Souviselo to se snahou odstranit z armády určité kategorie důstojníků a uměle byly vytvářeny případy tzv. protistátních vojenských skupin, které zpravidla připravovaly vojenský puč proti novému režimu. Vykonstruované případy byly připravovány zejména Reicinovou rozvědkou. Bedřich Reicin, náměstek ministra obrany gen. Svobody, si po únoru 1948 vybudoval prakticky neomezenou moc. Byl předsedou obranného zpravodajství (OBZ) a měl pod sebou rovněž i vojenskou kontrarozvědku. Právě Reicin byl hlavním strůjcem procesu s Píkou a s dalšími prozápadními důstojníky. Když se čistky obrátily i proti komunistickým důstojníkům, hrál v těchto případech stejně aktivní roli při konstruování „svědectví“ a nalézání „důkazů“.⁶²

Čtvrtá vlna začala na podzim 1949 a probíhala v několika etapách až do roku 1953. V tomto období se určujícím činitelem stali sovětsí poradci, kteří do vyšetřovací praxe vnášeli daleko brutálnější metody a postupy. Po jmenování Alexeje Čepičky

⁶⁰ Likvidace důstojnického sboru československé armády. *Bojovníci proti totalitě pohledem dětí* [online]. 2008, číslo 1, [cit. 2010-03-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.bojovniciprotitotalite.cz>>.

⁶¹ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

⁶² AUGUST, František. *Ve znamení temna*. Praha : Votobia, 2001. ISBN 80-7220-110-7. s. 190.

ministrem národní obrany v roce 1950 došlo na ministerstvu obrany k mocenským střetům, v rámci nichž se Čepička pokusil zlomit moc a vliv, který si Reicin vybudoval. Proto nový ministr národní obrany využil řady stížností z okruhu armádních důstojníků na prostředky, kterými si OBZ pod Reicinovým vedením vynuocovalo příznání vyšetřovaných (fyzické a psychické mučení) a falšování a výrobu důkazů. 8. února 1951 byl Reicin zatčen a uvězněn. Ve vězení byl vystaven výslechovým metodám, které pomáhal zavádět. Paradoxně ale nebyl obviněn z porušování zákonů při výkonu svých funkcí, ale jako jeden ze spolupachatelů a organizátorů protistátního spikleneckého centra. V rámci soudního přelíčení byl Reicin odsouzen k trestu smrti a 3. prosince 1952 brzo ráno byl v Praze popraven.⁶³

Doslova nikdo si tak nemohl být jistý, že se nestane obětí obludné mašinérie, jak potvrdil i osud B. Reicina a dalších vysokých armádních představitelů, kteří měli na čistkách osobní podíl. Pokračovala likvidace celých skupin důstojníků i spojování vojenských a civilních procesů, konaly se také následné procesy, které rozšiřovaly okruh postižených. Týkala se zejména legionářů, kteří byli vycvičeni na Západě a účastnili se bojů proti bolševikům koncem první světové války.⁶⁴

2. 2. 2 Sovětizace ČSA a nárůst strategické závislosti na SSSR

Sovětizace Československé armády byla započata již přijetím Košické dohody a byla stále stupňována. Byly napodobovány sovětské symboly, praktiky a organizace. V ČSA byly užívány přesné kopie sovětských uniforem a odznaků, pouze důstojníci mohli používat odznaky lehce odlišné od sovětských. Branci museli přijmout určité sovětské tradice, například krátce oholené vlasy. Tyto rozkazy byly přijímány se značným odporem. Tato symbolická sovětizace byla provázena přijetím organizační struktury sovětské armády. Ministerstvo obrany bylo podřízené komunistické straně skrze Výbor pro obranu a bezpečnost a vládě skrze prezidenta republiky, který byl zároveň vrchním velitelem ozbrojených sil. Tajemníci stranických organizací v armádě byli přímo podřízeni Hlavní politické správě, nikoli velitelům divizí. Generální štáb byl podřízen ministerstvu obrany. Dosud neexistovalo oddělené velení letectva, to podléhalo přímo velení ČSA. V raném plánu organizace se rovněž nepočítalo s generálním inspektorem a

⁶³ AUGUST, František. *Ve znamení temna*. Praha : Votobia, 2001. ISBN 80-7220-110-7. s. 190.

⁶⁴ BARTOŠ, Josef; KOVÁŘOVÁ, Stanislava; TRAPL, Miloš. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc : ALDA, 1995. ISBN 80-85600-39-0. Kapitola Čepička Alexej, s. 48.

Národní shromáždění nemělo přímou odpovědnost za ozbrojené síly. Politické změny měly svůj odraz i ve sledované rovině výstavby pozemního vojska. V období let 1948 až 1949 se nejprve jednalo o dílčí přizpůsobování již existující koncepce organizace a dislokace velitelských orgánů pozemního vojska. Počínaje rokem 1950 byla přijata koncepce zcela nová, diametrálně se odlišující od dosavadní a vycházející plně z organizačního modelu Sovětské armády.

Aby byl pro rychle sovětizovanou armádu zajištěn stálý přísun mužstva, byly československé zákony o branné povinnosti přizpůsobeny sovětským. Vojenská služba byla povinná pro mladé muže, kteří dosáhli věku devatenácti let, ale branné povinnosti podléhali všichni muži od sedmnácti do šedesáti let věku. Takováto militarizace kladla na poměrně malou populaci Československa velké nároky. Všechna tato opatření byla zavedena proto, aby bylo možné organizovat vznikající rozsáhlý vojenský aparát.⁶⁵

Na základě jednání státních a stranických orgánů bylo rozhodnuto plně přizpůsobit organizaci a dislokaci vojsk novým politickým podmínkám a vzoru Sovětské armády. Reorganizace armády měla původně proběhnout ve třech etapách v rozmezí let 1950 až 1952. Změny v mírové organizaci byly naplánovány na léta 1950 až 1951, ujednocení válečné organizace na rok 1952. Vzhledem k mezinárodní situaci a válce v Koreji bylo ale provedení změn urychleno a většina opatření se realizovala již v roce 1950. V následujících letech proběhly pouze drobné změny. Dalším ukazatelem, jak náročným obdobím procházely v roce 1950 ozbrojené síly, je skutečnost, že náčelník vojenské rozvědky měl zároveň funkci náměstka ministra. Toto opatření bylo zrušeno právě v roce 1952, kdy Reicin podlehl v čistce a ČSA se přizpůsobila tradičnímu modelu tří náměstků.⁶⁶

Reorganizace operačního stupně velení pozemního vojska se uskutečnila na sklonku září 1950. Stávající velitelství první a čtvrté oblasti byla k 20. září reorganizována a přejmenována na velitelství 1. a 2. vojenského okruhu.⁶⁷

Uskutečněná reorganizace si kladla za cíl, kromě ujednocení s organizací Sovětské armády, především dosažení stejnorodosti co do složení vojenských okruhů a armádních sborů a tím i zjednodušení velení pozemnímu vojsku. Pokud doposud vojenské oblasti tvořily dva až tři sbory o dvou divizích, případně i jedna až dvě

⁶⁵ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

⁶⁶ BARTOŠ, Josef; KOVÁŘOVÁ, Stanislava; TRAPL, Miloš. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc : ALDA, 1995. ISBN 80-85600-39-0. Kapitola Čepička Alexej, s. 68.

⁶⁷ MINAŘÍK, Pavel. *Vojenské rozhledy : číslo 9*. Praha : AVIS, 1994. 231 s.

samostatné divize, po ukončení organizačních změn každému vojenskému okruhu patřily dva armádní sbory o třech divizích, z toho zpravidla dvou pěších a jedné mechanizované.

Reorganizovanou armádu tvořilo 170 tisíc osob a její jádro představovalo 14 vševojskových svazků, z toho dva mechanizované (od roku 1951 čtyři) a dva tankové. Operační sestava vojsk, vytvořená koncem roku 1950, přetrvala téměř nezměněna až do roku 1958. V první polovině 50. let ovšem, vzhledem ke stupňujícímu se mezinárodnímu napětí, podstatně vzrostly plánované počty armády na 297.500 osob, čímž bylo dosaženo absolutně nejvyšší úrovně tabulkových počtů v rámci celé existence čs. armády v letech 1918 až 1992.⁶⁸

Pozoruhodný rozsah ozbrojených sil byl projevem pevné víry Sovětského svazu a celého komunistického bloku, že brzký ozbrojený konflikt je nevyhnutelný.

Díky přísunu surovin ze Sovětského svazu a značných výrobních kapacit českých dříve tak proslavených zbrojovek se po roce 1950 značně rozrostla zbrojní výroba v Československu. Lví podíl na tomto růstu mají zejména Škodovy závody. České zbrojovky chrlily mnoho kvalitních zbraní, které však nacházely vzory v sovětském zbrojním průmyslu. Dokonce i v čele výzkumného oddělení škodovky v Plzni stanul od roku 1949 přední sovětský inženýr Nikolaj Chvorninov.⁶⁹

Československá armáda tak byla zkrátka přetvářena v rudý a profesionální nástroj moci. V době, kdy válka mezi Západem a Východem byla na spadnutí, západní analytici často přeceňovali výkonnost Československé lidové armády. Od roku 1954 byl používán název Československá lidová armáda.⁷⁰ ČSLA byla útvarem zaměřeným na pěchotu a měla důstojnické sbory, jejichž vzdělání i technická úroveň nebyly po čistkách na příliš vysoké úrovni. Přesto však šlo o rozsáhlou ozbrojenou sílu procházející postupnou politizací a profesionalizací. Navíc armáda postupně získávala i větší důvěru strany, která však byla zapříčiněna opět zmíněnými čistkami a která se projevila ve změnách uspořádání stranických organizací v armádě. V roce 1954 byli ze stranických organizací uvnitř ozbrojených sil odstraněni členové tajných služeb, aby vytvořili oddělené jednotky.⁷¹

⁶⁸ MINAŘÍK, Pavel. *Vojenské rozhledy : číslo 9*. Praha : AVIS, 1994. 231 s.

⁶⁹ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

⁷⁰ MINAŘÍK, Pavel. *Vojenské rozhledy : číslo 9*. Praha : AVIS, 1994. 231 s.

⁷¹ BARTOŠ, Josef; KOVÁŘOVÁ, Stanislava; TRAPL, Miloš. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc : ALDA, 1995. ISBN 80-85600-39-0. Kapitola Čepička Alexej, s. 64

Zrození armády socialistického typu téměř přesně kolidovalo s dalekosáhlými změnami sovětské politiky. V roce 1953 zemřel Stalin a po něm k dvouletému vládnutí nastoupil Georgij Maximilianovič Malenkov. Jak se blížilo rušné období destalinizace, vývoj ČSLA začal odrážet posun v sovětských zájmech. Součástí smírného gesta vůči Západu bylo zmenšení rozsahu východoevropských ozbrojených sil nabídnuté coby symbol důvěryhodnosti nové sovětské zahraniční politiky. Navíc šlo o snahu předejít naplnění hrozeb Západu ohledně znovu vyzbrojení Německa. ČSLA měla být zmenšena o třicet tisíc mužů. Ačkoli se však Německo stalo členem NATO, tak československé jednotky se přeci jen zmenšily a začal trend snižování rozpočtů věnovaných obraně. To byla reakce na druhou změnu v sovětské politice. Během Malenkovy a později i Chruščovovy éry byly zahájeny změny ohledně těžkého průmyslu a obrovských obranných rozpočtů. V letech 1955 - 56 se začal československý rozpočet , tak radikálně zvýšený v letech 1950 - 54, opět upravovat. Pro Československo by bylo zničující pokračovat v tak radikálně nastaveném tempu zbrojení.⁷²

14. května 1955 vznikl na základě Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci podepsané 14. května 1955 mezi Albánií, Bulharskem, Československem, Maďarskem, NDR, Polskem, Rumunskem a SSSR ve Varšavě takzvaný Varšavský pakt. Formálně byl reakcí na zřízení Západoevropské unie a Pařížské dohody umožňující vstup NSR do Severoatlantické aliance. Smlouva byla uzavřena na dvacet let s automatickým prodloužením o deset let pro státy, které ji rok před uplynutím lhůty nevypoví. Cílem Varšavské smlouvy byla koordinace politiky a vytvoření systému kolektivní bezpečnosti v Evropě, resp. spolupráce ve vojenské oblasti při společné obraně socialismu, suverenity a nezávislosti, a také vytvoření protipólu k Severoatlantickému paktu. Nejvyšším politickým orgánem Varšavské smlouvy byl oficiálně Politický poradní výbor složený z nejvyšších stranických a státních představitelů členských zemí. V praxi však direktivy Spojenému velení a štábu Spojených ozbrojených sil přicházely z Kremle. Velení sídlilo kde jinde než v Moskvě a v jeho čele stáli pouze sovětské vojenské představitelé. Zástupci ozbrojených sil ostatních států byli pouze styčnými důstojníky, přinášejícími instrukce sovětského velení. Otázky strategie a taktiky v obecné rovině neřešilo velení a štáb Spojených

⁷² RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

ozbrojených sil Varšavské smlouvy, nýbrž generální štáb sovětských ozbrojených sil.⁷³

2. 2. 3 Strategie a válečné plány Československé armády

Sovětské vojenské plány té doby byly zcela defenzivní povahy. Například podle plánu z roku 1946 pro sovětská vojska v okupační zóně v Německu měly sovětské jednotky v případě napadení hájit hlavní linii obrany 50 až 100 kilometrů na východ od hranice zóny, aniž by se pokusily o protiútok. Rovněž tak i západní plány byly založeny na obranném uvažování.⁷⁴

V roce 1950 panovalo v Evropě mezi Východem a Západem značné napětí ohledně války v Koreji. Stalin znal defenzivní charakter západní strategie, ale zároveň věděl, jak křehké by byly východoevropské komunistické režimy ve válce. Nemohl s jistotou říci, jak vydrží tuto zatěžkávací zkoušku případného konfliktu, ať už by vznikl z jakéhokoli důvodu. Jediné, co mohl v takovéto situaci dělat, bylo připravovat tyto armády na případný konflikt masivním zbrojením. Na jaře roku 1950 došli západní stratégové k závěru, že prozatím není ČSA schopna vzhledem k probíhajícím čistkám významně přispět k sovětské vojenské mašinérii, do roku 1954 se tato situace výrazně změnila.⁷⁵

Z dosud zjištěného vyplývá, že operační plánování za Stalina zůstalo defenzivní. Československé válečné plány té doby byly postaveny na předpokladu, že příští válka začne západním útokem. Podle plánu Orel z počátku roku 1951, který specifikoval vojenské operace do ukončení mobilizace, měl tento útok začít napadením sovětských sil v NDR a v okupační zóně v Rakousku. Poté měl pokračovat útokem proti lidově demokratickým režimům v Československu, Maďarsku a Jugoslávii a získat tak výchozí pozici na útok proti Sovětskému svazu. V plánech Východu i Západu bylo počítáno s tím, že Jugoslávie se připojí na stranu Západu.

Českoslovenští plánovači však učinili celkový závěr: „Západní imperialisté nemají pro rok 1952 dostatek sil k zahájení válečného konfliktu“.⁷⁶ Plán Orel měl vytvořit podmínky pro rozvinutí útočné operace, které však dále nespecifikuje.

⁷³ MARJÁNKO, Bedřich. *Totalita.cz* [online]. 1999 [cit. 2010-03-09]. Totalita. Dostupné z WWW: <<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/vsml.php>>.

⁷⁴ LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitelného : Československé válečné plány 1950-1990*. druhé. Vimperk : Dokořán s.r.o., 2008. 446 s. ISBN 978-80-7363-222-9.

⁷⁵ NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století 1. díl*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. 270 s.

⁷⁶ Vojenský ústřední archiv (VÚA), Varšavská smlouva, operační správa, č.j. 160, operační směrnice pro plán „Kryt země“ (leden – únor 1951)

Obdobně vyzníval i další návrh operačního plánu Pěst z března roku 1951, jenž rozváděl zmíněný plán Orel. Jeho cílem bylo přenést boj po úspěšné obraně na území protivníka a přejít do útoku a během čtyř až pěti dnů dosáhnout řeky Dunaj v prostoru Regensburg – Straubing. Ačkoli plán zamýšlel přenést boj na území protivníka, neupřesňoval další možné pokračování útočných operací.

V československých plánech vypracovávaných za Stalinova života, není podrobněji popsána úloha sovětských vojsk při odražení útoku. Stalin si tak zřejmě rád ponechal otevřená všechna dvířka až do poslední chvíle. Rovněž ani další plány pod názvy Sokol a Hvězda od roku 1952 nepřinesly výraznější změny. Variantu plánu Hvězda schválil prezident Gottwald v září 1952 jako základní scénář, podle něhož se měly československé jednotky po mobilizaci soustřeďovat kolem Prahy a až podle okolností rozhodnout o provedení útočné či obranné operace.⁷⁷

Z absence ofenzivních úmyslů v dosud přístupných dokumentech tak v žádném případě nelze vyvozovat, že Stalinova pozice byla nezvratně defenzivní. S tím, jak po roce 1950 rostla sovětská vojenská síla a množství jaderných zbraní v sovětských rukou, není důvod nevěřit, že by se neproměnilo i operační plánování. Tato transformace přišla zanedlouho po Stalinově smrti. Z Československých válečných plánů té doby je zřejmé, že měly defenzivní povahu a byly striktně závislé na sovětském velení a způsobu boje.

⁷⁷ LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitelného : Československé válečné plány 1950-1990*. druhé. Vimperk : Dokořán s.r.o., 2008. 446 s. ISBN 978-80-7363-222-9.

2. 3 Československá lidová armáda v letech 1956 – 1967

2. 3. 1 Politická situace v Československé lidové armádě

S novým Malenkovým a poté Chruščovovým nástupem k moci došlo ve východních satelitech, a to zejména v Polsku a Maďarsku, k mírnému uvolnění tlaku z Moskvy. Místní vůdci situace využili a chtěli se stát na Sovětském svazu méně závislími než doteď. V Maďarsku došla situace tak daleko, že to Sověty donutilo jednat. Hrozilo totiž, že Maďarsko vystoupí z Varšavské smlouvy. Rozhodnutí o invazi z roku 1956 tak ustanovilo jistý precedens, protože ani Stalin nikdy nepoužil zbraní proti bratrské komunistické straně. Retrospektivně bylo riziko invaze ospravedlněno. Sovětům se podařilo nastolit formu komunistické vlády, která byla pro Moskvu přijatelnější.⁷⁸

Československa se reformy v Sovětském svazu nijak zvláště nedotkly. Po Gottwaldově smrti si upevnili svou vládu jak nový prezident Antonín Zápotocký, tak i první tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný. Alexej Čepička byl v rámci vnitrostranického boje o moc nahrazen Bohumírem Lomským. Chruščovova éra znamenala dvě politické změny, které měly za následek radikální změnu v ozbrojených silách východní Evropy. První přímo vyrůstala z reorientace bloku v roce 1956 a změnila vztah mezi Sovětským svazem a armádami v regionu. Druhá změna byla důsledkem přehodnocení sovětské vojenské doktríny a změnila samotné ozbrojené síly. V Československu tato změna znamenala prohloubení míry kompetence, změny v interakci mezi domácí komunistickou stranou a armádou a nakonec i nový obraz ČSLA v rámci sovětské aliance. Bylo propuštěno mnoho sovětských bezpečnostních poradců, což omezilo přímý sovětský vliv. To mělo v ČSLA zásadnější důsledky než následné odvolání sovětských vojenských poradců. Desovětizace nejen Československé armády nicméně vytvořila atmosféru, v níž byly vazby ČSLA a ČSSR proklamovány, a naopak vojenská podřízenost Sovětskému svazu maskována.⁷⁹

Sovětské velení si rovněž začalo velmi dobře uvědomovat, že Varšavský pakt by mohl být pro jejich vliv na armády východní Evropy velmi dobře použitelný. V první řadě byl pakt logickým prostředkem odůvodňujícím a dále legitimizujícím vojenské vztahy mezi Sovětským svazem a východní Evropou. Varšavský pakt nahradil

⁷⁸ NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století 2. díl*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. 287 s.

⁷⁹ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojení*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

poválečné dohody o přítomnosti cizích vojsk bilaterálními smlouvami, které opravňovaly sovětskou vojenskou přítomnost v regionu a zaručovaly její hegemonii. Varšavský pakt se navíc projevil jako užitečný nástroj „internacionalizace“ prostředků členských států. Chruščov počítal s tím, že prostřednictvím sovětského bohatství a moci bude utvrzena sovětská nadvláda v regionu. Trvalo několik let, než mohl Sovětský svaz novou aliancí plně využívat. Postupná modernizace ČSLA a setkání nečinného Varšavského paktu pokračovaly až do konce desetiletí. Konečná transformace Varšavského paktu a ČSLA ale neproběhla až do chvíle, než se podstatně změnilo sovětské vojenské smýšlení a tato změna nedorazila z Moskvy do ostatních koutů aliance.

2. 3. 2 Organizace a změny v Československé lidové armádě

ČSLA byla součástí prvního operačního sledu Varšavské smlouvy, což vyplývalo zcela zákonitě z polohy Československa, kdy naším bezprostředním západním sousedem byla Spolková republika Německo a na jejím území rozmístěná i další vojska NATO.

Území ČSSR bylo rozděleno do dvou teritoriálních vojenských okruhů, Západního a Východního. Západní vojenský okruh (s velitelstvím v Táboře) dislokovaný na území České socialistické republiky, z části i na Slovensku, byl předurčen válečně k vytvoření Československého frontu a měl ve své podřízenosti kolem 85 % pozemního vojska. Východní vojenský okruh (velitelství v Trenčíně) byl dislokován převážně na území Slovenské socialistické republiky, měl ve své podřízenosti zbývajících 15 % počtu pozemního vojska a na jeho teritoriu byly umístěny zejména vojenské školy, sklady, opravárenská a další týlová zařízení.⁸⁰

Změny ve vnitřní organizaci vševojskových svazů, konstituované v roce 1950, nastaly až počátkem druhé poloviny 50. let. Úpravy pramenily z přechodu na jiné členění válečné armády. Podle sovětského vzoru se upustilo od existence střeleckých sborů a vytvořily se podmínky pro přechod na vševojskové svazy, tvořené přímo střeleckými a mechanizovanými divizemi. Po ukončení všech organizačních změn mírovou armádu tvořilo 208 tisíc osob a 14 divizí, z toho čtyři mechanizované a dvě tankové. Většina vojsk se nacházela na teritoriu

⁸⁰ VACEK, M. Gen. ČSLA.cz [online]. 1999 [cit. 2010-03-09]. Československá lidová armáda. Dostupné z WWW: <<http://www.csla.cz/>>.

1. VO (69 % z celkových počtů armády), zatímco na území 2. VO byla pouze její menší část (31 %). Rozvinutá armáda zahrnovala 23 divizí, z toho 8 mechanizovaných a 3 tankové.⁸¹

Další zásadní reorganizace sledovaného stupně velení pozemního vojska se uskutečnila v roce 1958. Základním cílem sledovaným při reorganizaci operačního stupně velení bylo oprostit prvosledové vševojskové svazy od správních funkcí, jež byly předány MNO. Nově vytvořeným svazům byly přenechány pouze povinnosti bezprostředně vyplývající z úkolů velení podřízeným vojskům.⁸²

V důsledku reorganizace se v západní části státu vytvořily dva nové operační svazy, zabezpečující vyšší úroveň bojové pohotovosti, rychlejší přechod z mírového stavu na válečný a pružnější velení. Reorganizací armády se k 1. 10. 1958 snížily plánované mírové počty na 182 tisíc vojáků a pozemní vojsko tvořilo 11 vševojskových divizí, z toho tři tankové. S redukcí početních stavů mírové armády poklesly taktéž plánované počty rozvinuté armády na 16 vševojskových divizí, z toho tři tankové.⁸³

Nově konstituovaná organizační struktura operačního stupně velení (tj. dva vševojskové svazy v západní části státu) ve své podstatě, samozřejmě s dílčími úpravami, přetrvala až do počátku 90. let.

Podstata změn spočívala v oproštění MNO od operativních úkolů a jejich přenesení na nově vytvořená velitelství vojenských okruhů armádního typu. Ministerstvu zůstaly pouze povinnosti vyplývající z funkce ústředního orgánu státní správy, velení vojskům prostřednictvím operačních svazů a materiální a územní zodpovědnosti v rozsahu ústředního úřadu a velitelství frontu.⁸⁴

2. 3. 3 Jaderné zbraně a Československá lidová armáda

V důsledku stoupající úlohy jaderných zbraní v sovětském vojenském plánování získaly na počátku šedesátých let armády Československa, Maďarska a Polska raketové nosiče typu Luna (v kódu NATO Frog) a R-11-M (Scud). Stejně zbraně obdržely také bulharské a rumunské armádní síly. Ve všech případech bylo rozmístění těchto dodávek

⁸¹ MINAŘÍK, Pavel. *Vojenské rozhledy : číslo 9*. Praha : AVIS, 1994. 231 s.

⁸² MINAŘÍK, Pavel. *Vojenské rozhledy : číslo 9*. Praha : AVIS, 1994. 231 s.

⁸³ MINAŘÍK, Pavel. *Československá armáda* [online]. 2006, 18. 1. 2010 [cit. 2010-01-15]. Dostupný z WWW: <<http://armada.vojenstvi.cz/>>.

⁸⁴ VACEK, M. Gen. *ČSLA.cz* [online]. 1999 [cit. 2010-03-09]. Československá lidová armáda. Dostupné z WWW: <<http://www.csla.cz/>>.

nosičů během kubánské krize v plném proudu.⁸⁵

Poskytnuté raketové nosiče, jež byly v rámci společných cvičení používány pro simulovaný jaderný útok, byly však úředně označeny jako složky ozbrojených sil Varšavské smlouvy a byly pod sovětskou kontrolou. Představitelé jednotlivých komunistických stran satelitních států sovětského bloku neměli na jejich případné použití žádný vliv, neboť případné dodávky jaderných hlavic byly navíc zcela pod sovětskou kontrolou. Nemožnost místních komunistických elit zasahovat do vývoje případného jaderného konfliktu byla v kontextu sovětské vojenské doktríny, předpokládající proměnu střední Evropy na jaderné bojiště, jedním ze zdrojů vnitřních konfliktů mezi některými členskými státy Varšavské smlouvy a Moskvou.⁸⁶

Na druhou stranu Spojené velení Varšavské smlouvy rozhodlo zrušit utajení dislokace raketových nosičů na území svých satelitů. Jedním z předpokládaných důvodů tohoto kroku, jež v československém případě platil od 1. ledna 1965, byla očividná demonstrace síly. Na pražské vojenské přehlídce u příležitosti dvacátého výročí osvobození Československa předvedla ČSLA dne 9. května 1965 vedle jiných zbraní také raketové nosiče LUNA a R-11-M.⁸⁷

Složitější postup bylo sovětské vedení nuceno hledat v případě umístění jaderných nosičů na území Československa, jež mělo svou geopolitickou polohou v plánech Varšavské smlouvy významné postavení. Podle prvních tajných smluv o raketové technice, jež Československo podepsalo již 30. srpna 1961 a 23. února 1962, měly být v případě "mimořádných událostí" dodány do Československa jaderné hlavice uskladněné na sovětském území. Při optimálních podmínkách smlouvy předpokládaly jejich dodání a zkompletování s jadernými nosiči za 18 až 22 hodin.⁸⁸ Přestože nátlak sovětské strany na československé vedení, aby souhlasilo s dislokací několika sovětských divizí, nebyl až do srpna 1968 vyslyšen, dokázala si Moskva v polovině šedesátých let vynutit podpis dohody o rozmístění sovětských raketových útvarů a vybudování jaderných depotů na československém území.⁸⁹ Dne 15. prosince 1965 podepsali sovětský ministr obrany Rodion Jakovlevič Malinovskij a jeho československý protějšek Lomský, zmocněný 17.

⁸⁵ KRAMER, M.: The "Lesson" of the Cuba Missile Crisis, Washington, CSA, p. 350.

⁸⁶ RETEGAN, M.: 1968 - Ve stínu Pražského jara: Črta k rumunské zahraniční politice. Argo, Praha 2002, s. 28-41.

⁸⁷ SÚA, A ÚV KSČ, PÚV KSČ, fond O2/I, sv. 9.0, arch. jednotka

⁸⁸ PŮČÍK, M.: *Slovensko v bezpečnostnom systéme medzi Východom a Západom v období rokov 1960-1968*. In: Armáda a spoločnosť na Slovensku v kontexte európskeho vývoja 1948-1968. Vojenský historický ústav, Bratislava 1997, s. 160., BENČÍK, A.: *Atomový deštník nad Československem*. 3. část. In: Přísně tajné, č. 6 (2001), s. 131.

⁸⁹ LUŇÁK, P.: *Za devět dní jsme v Lyonu*, druhé. Vimperk : Dokořán s.r.o., 2004. s. 411.

listopadu 1965 k tomuto úkonu prezidentem Antonínem Novotným, "Dohodu mezi vládou SSSR a vládou ČSSR o opatřeních ke zvýšení bojové pohotovosti raketových vojsk". Její podstatou bylo vybudování tří speciálních jaderných depotů na československém území v rámci akcí JAVOR 50, 51, 52. Výstavba objektů, oficiálně evidovaných jako "spojovací kabelové útvary", měla československá strana, jež také celou akci financovala, ukončit do konce roku 1967, kdy je měly převzít do své výlučné kontroly sovětské speciální jednotky. Pro vybudování depotů byly vybrány tři lokality, každá několik kilometrů od velkých měst: Bělá pod Bezdězem, vzdálená přibližně 10 kilometrů od Mladé Boleslavi, Míšov (Borovno) 30 kilometrů od Plzně, a vojenský prostor Bíliny.⁹⁰

Stavba tří jaderných depotů se však značně protáhla a nebyla v původním termínu ukončena. Stavbu tří depotů dále protáhlo "Pražské jaro" – poslední stavební úpravy byly dokončeny teprve několik měsíců po invazi armád pěti států Varšavské smlouvy. První dva jaderné depoty československá strana předala sovětským speciálním jednotkám v dubnu 1969, třetí objekt v Bílině byl předán v prosinci 1969 a sovětská jednotka jej obsadila v únoru 1970. Přísně utajené depoty byly mimo kompetenci sovětské Střední skupiny vojsk, dislokované na československém území po srpnové intervenci, a podléhaly výlučně generálnímu štábu v Moskvě, jenž také rozhodoval o případném předání jaderných hlavic. Československá generalita do těchto objektů neměla jakýkoliv přístup.⁹¹

2. 3. 4 Strategie a válečné plány Československé lidové armády

Plány pro jadernou válku prodělávaly v první polovině šedesátých let významné úpravy. Po nástupu Kennedyho administrativy byla americká doktrína "masivní odvety", kalkulující s masivním prvním jaderným úderem, nahrazena doktrínou "pružné odvety", vycházející z očekávání postupné eskalace konfliktu od prvních střetů vojenských jednotek až po totální jadernou válku.⁹²

Existují ovšem vážné pochyby o tom, že by tuto doktrínu nebo její ekvivalent začalo vyznávat i sovětské velení, jsou naopak náznaky toho, že v Sovětském svazu šel

⁹⁰ PÚČIK, M.: *Slovensko v bezpečnostnom systéme medzi Východom a Západom...*, s. 160

⁹¹ Srov. rozhovor Jana Bauera s generálmajorem Karlem Pezlem. *Jaderná munice - asi tady byla*. In: *České a moravskoslezské zemědělské noviny*, 4. červenec 1991, s. 1.

⁹² MADRY, Jindřich: *Sovětské zájmy v pojetí obrany Československa ...*, str. 130-131.

vývoj paradoxně opačným směrem. Nejenže Sověti ve svém vlastní plánování žádnou "pružnou odvetu" nezavedli, dokonce zřejmě ani neuvěřili, že taková doktrína pro americké rozhodování skutečně platí.⁹³

Sovětské strategické se shodli na tom, že pro vítězství v příštím konfliktu bude podstatné, zda se podaří okamžitě odpovědět na případný útok stejně ničivě, nebo ještě lépe provést předstihující útok s cílem ochromit schopnost protivníka takový útok vůbec uskutečnit. Najít cestu, jak z případného jaderného konfliktu udělat konflikt vítězný, se tak postupně stala výzvou pro strategické uvažování jak na Západě, tak na Východě. Chruščov se netajil svým přesvědčením, že příští válka nebude opakováním druhé světové války, neboť povede dříve či později k všeobecné jaderné válce s nedozírnými důsledky.

Československé velení se již tehdy netajilo pochybami, zda bude tvář v tvář rostoucímu počtu západních vojsk, vyzbrojených jadernými zbraněmi, schopno takový úkol splnit. Podle plánu pod názvem Zástava z let 1957 - 1958 by mohl Západ napadením československého území sledovat několik cílů - pokusit se odříznout sovětské jednotky v NDR a pokračovat v útoku na SSSR a nebo ovládnout uranové doly v západní části Čech (Jáchymov a Příbram). Pro československá vojska z toho vyplývaly dvě varianty postupu. Buď dojde k překvapivému útoku a československé ozbrojené síly budou muset zaujmout obranné postavení po příchodu sovětských vojsk, který umožní přechod do útoku, anebo budou přípravy k útoku odhaleny a pak měla československá vojska za úkol úderem ve směru Plzeň, Norimberk s použitím atomových zbraní v součinnosti se sousedy rozbít soustředěné síly nepřítele, který se chystá napadnout naše území. Samozřejmě to musely být sovětské zbraně, protože ČSLA žádné neměla. Bližší postup do nitra nepřítele nebyl plánován.⁹⁴

Východní plánování příští války prozatím setrvalo na obranném základě. To se však mělo brzy změnit a na začátku šedesátých let, kdy i československá armáda obdržela raketové nosiče, se východní strategie změnila. Instrukce pro tehdy nově vzniklý československý front vydávalo sovětské velení, za jejich zpracování a provedení pak odpovídalo velení ČSLA. První frontové československé plány z let 1960 - 1961 beze zbytku odrážely ofenzivní charakter sovětské strategie. Pokud by se Západu

⁹³ CHARLES, Daniel: *Nuclear Planning in NATO ...*, str. 100, 159, k jejímu vyřazení z výzbroje HAFTENDORN, Helga: *NATO and the Nuclear Revolution. A Crisis of Credibility, 1966-1967*. Clarendon, Oxford 1996

⁹⁴ LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitelného : Československé válečné plány 1950-1990*. druhé. Vimperk : Dokořán s.r.o., 2008. 446 s. ISBN 978-80-7363-222-9.

povedlo provést předstihující jaderný úder, měl československý front přistoupit k okamžitému protiútoku a do konce pátého dne konfliktu operovat v hloubce 100 - 120 km na území SRN. Na konci pátého dne měly dorazit sovětské síly a front měl přejít odtud do dalšího útoku směrem západním.⁹⁵ Zároveň byla vypracována i útočná varianta, při které se Východu podařilo provést mohutný raketový úder operačně strategického významu Sovětským svazem. V tomto případě plánovala československá generalita na pátý den dosažení Rýna, kdy iniciativu měla převzít sovětská vojska. Veškeré úderné síly frontu měly být vrženy proti SRN, přičemž plán počítal se zajištěním neutrality Rakouska a rychlým postupem spojeneckých vojsk z Maďarska. Problém s absencí jaderných hlavic a zbraní na území Československa byl v plánech řešen tak, že by sem byly přesunuty již v době vzrůstajícího napětí. Sověti tak vyslyšeli československé úvahy o nutnosti přenesení válečné činnosti co nejrychleji na území nepřítele bez ohledu na příchod Spojených ozbrojených sil.⁹⁶

Na zasedání Varšavské smlouvy 8. – 9. září 1961 dokonce Československé ozbrojené síly dostaly za úkol technicky umožnit převoz sovětských jaderných zbraní na československé území a připravit pozemní komunikace pro příchod sovětských ozbrojených sil. Byla proto zadána technologicky velmi náročná stavba tří mostových souprav k překonání Vltavy pro případ zničení Vltavské kaskády. Pokud by napětí stoupalo, mělo být riziko minimalizováno snížením hladiny na vodních dílech Orlick, Slapy a Lipno.⁹⁷ Rovněž byla provedena ambiciózní cvičení armád Varšavského paktu, kde bylo nacvičováno obsazování sousedních států východními vojsky.

V roce 1964 byl po vzoru sovětského plánu schválen plán, kdy měl Československý front v případě války okamžitě vniknout na území SRN a do 7 – 8 dnů od počátku konfliktu operovat na území Francie v blízkosti Besanconu a poté pokračovat na Lyon, to vše za použití jaderných zbraní. Tím bylo jasné, že sovětské velení plánovalo válku totální, a nikoli jen omezenou. Československé velení vědomo si západní vzrůstající síly bylo plánem znepokojeno. Rovněž tak i ze zjištění, že západní síly měly jaderné zbraně ihned k použití, kdežto ČSLA je nejprve museli přivést

⁹⁵ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č.j. 12524, Doklad náčelníka Gen. Štábu ČSLA pro vojenskou komisi obrany 15. prosince 1960

⁹⁶ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č.j. 12524, Doklad náčelníka Gen. Štábu ČSLA pro vojenskou komisi obrany 15. prosince 1960

⁹⁷ VÚA, Vojenská komise obrany, 17/4, 14. září 1961, Schválení opatření nařízených hlavním velitelem Spojených ozbrojených sil států – účastníků Varšavské smlouvy dne 8. 9. 1961 ke zvýšení bojové pohotovosti

sovětští spojenci.⁹⁸

Navzdory tomuto loajálnímu optimismu si bylo československé velení dobře vědomo, že plány Varšavské smlouvy ignorovaly nikoli podstatný fakt, že na československém směru předpokládaného útoku měl Západ převahu jak v konvenční, tak i jaderné oblasti. Podle soudobých československých odhadů by v případě západního jaderného útoku Československý front vůbec nemohl zahájit útok, jak mu to ukládal plán. Situace se měla podle jejich odhadů zhoršovat až do 3. – 4. dne, kdy by mohla být ČSLA na některých místech schopna přejít k minimálním útočným úkolům. Československé velení si tak bylo vědomo toho, že ač byl plán schválen, tak za současné situace byl úkol dosáhnout během týdne Francie naprosto nereálný.⁹⁹

⁹⁸ BENČÍK, A.: *Atomový deštník nad Československem*. 3. část. In: Přísně tajné, č. 6 (2001), s. 131.

⁹⁹ LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitebného : Československé válečné plány 1950-1990*. druhé. Vimperk : Dokořán s.r.o., 2008. 446 s. ISBN 978-80-7363-222-9.

2. 4 Československá lidová armáda a politická situace v roce 1968

2. 4. 1 Politická situace a Pražské jaro

Liberalizace, jíž se v kulturní a intelektuální sféře vyznačovala první polovina 60. let, končila. Místo ní nastupovala stupňující se represe. Vedení KSČ pozvolna opouštělo politiku uvolňování, protože příliš ohrožovala mocenský monopol komunistické strany, a pokoušelo se opět plně ovládnout prostor. Zasahovalo všude, kde byla jakkoli zpochybněna politika KSČ, projeven nezávislý názor, skrytě či otevřeně kritizována nedávná minulost či stávající poměry. Především kulturní dění se stávalo místem permanentních konfliktů, jež vyvrcholily na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů v červnu 1967.¹⁰⁰

Rostoucí nespokojenost si uvědomovalo i vedení KSČ. Právě spory o to, nakolik je politika represí přiměřená situaci, zahájily reformní experiment. Část stranických předáků pochybovala, že se bez jisté občanské angažovanosti podaří pohnout nakupenými problémy, a uvědomovala si, že stranický tlak vyvolává protitlak. Měla proto obavy, že tvrdá politika, představovaná Antonínem Novotným, nejvyšším představitelem strany a státu zároveň, může vést k revoltám, v nichž by KSČ nakonec riskovala své postavení. Koncem roku 1967 pak spory kolem otázky, jak dál řídit společnost, v jaké míře a zda vůbec by se měla veřejnost účastnit rozhodovacích procesů, vyvolaly krizi v nejvyšším politickém vedení země. Z ní vzešla volba Alexandra Dubčeka, dosud zastávajícího funkci šéfa slovenských komunistů, novým prvním tajemníkem ÚV KSČ dne 5. ledna 1968.¹⁰¹

Veřejnost se do procesů zahájených touto výměnou dvou osob zapojovala jen pozvolna. Domnívala se, že se jedná o pouhý palácový převrat. Pozice reformních sil byly zpočátku nejisté. Bez podpory zdola mohly změny nastat jen obtížně. Reformní křídlo v KSČ proto vtáhlo do svého sporu s A. Novotným veřejnost, aby mu svým tlakem pomohla jej dovést k příznivému konci. Dalo tím impuls k dalekosáhlému pohybu ve společnosti. Významnou roli přitom sehrály sdělovací prostředky a především zrušení cenzury 4. března, kdy předsednictvo ÚV KSČ zrušilo usnesení ÚV KSČ z roku 1966 o předběžné cenzuře a místo ní měla být Ústřední publikační správa

¹⁰⁰ BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice*. Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

¹⁰¹ NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století 2. díl*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. 287 s.

zavedena cenzura následná.¹⁰² Faktické osvobození sdělovacích prostředků od cenzury a celková atmosféra vyvolaly informační explozi. Došlo k názorové konfrontaci i na témata dosud tabuizovaná. Československá společnost byla najednou zavalena spoustou informací o chybách A. Zápotockého, zvláště pak o hrůzách režimu padesátých let. Začala se ozývat kritika jednotlivých představitelů režimu včetně prezidenta A. Novotného i požadavky na jeho odvolání z funkcí. Tolerována byla nejen svoboda slova, ale i svoboda shromažďování. 13. března se sešel první mítink ve Slovanském domě, kde pražská mládež kladla představitelům veřejného života odvážné dotazy vztahující se k politice KSČ.¹⁰³

Předsednictvo ÚV KSČ na své schůzi dne 21. března vyslovalo souhlas se žádostí A. Novotného o uvolnění z funkce prezidenta a s jeho odchodem na odpočinek. Následující den 23. 3. A. Novotný na svou funkci rezignuje. Rozhodnutí o uvolnění A. Novotného z funkce prezidenta, jakož i uvolnění dalších prosovětsky orientovaných funkcionářů vyvolalo v Moskvě, kde velice pozorně a se značným znepokojením sledovali vývoj reformního procesu v Československu, velké pobouření a nesouhlas, kterému sovětští představitelé dali průchod na zasedání politbyra ÚV KSSS 21. 3. 1968.¹⁰⁴ Brežněv i další představitelé východních států dali o dva dny později na schůzce v Drážďanech, kam pozvali i čs. vedení, toto znepokojení až příliš zřetelně najevo. Avšak čs. vedení se jím opět odmítlo zabývat a tuto kritiku analyzovat. V dubnu 1968 nové vedení KSČ představilo takzvaný „*Akční program*“, který předpokládal celkovou demokratizaci stávajícího politického mechanismu. Lid takovouto iniciativu přijal a tlačil na co nejrychlejší směřování ke skutečné demokracii. Ve vedení KSČ se však zároveň utvořila neostalinská skupina představovaná především Aloisem Indrou, Drahomírem Kolderem a Vasilem Bilakem.¹⁰⁵ Tato skupina již od května varovala Kreml před nebezpečným vývojem v Československu. Mezitím však ministr obrany SSSR maršál Grečko 8. dubna podepsal rozkaz o zahájení předběžných příprav k eventuální intervenci.¹⁰⁶

¹⁰² BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice*. Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

¹⁰³ BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice*. Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

¹⁰⁴ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

¹⁰⁵ NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století 2. díl*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. 287 s.

¹⁰⁶ BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice*. Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

Sovětské představitelé pozorně sledovali vývoj ČSSR a jejich vedení bylo v tomto ohledu rozděleno na dvě skupiny, kdy skupina kolem maršála Grečka byla pro vojenský zásah, zatímco L. I. Brežněv věřil, že se mu podaří tvárného Dubčeka přivést k rozchodu s reformním křídlem strany.

Vztahy mezi Prahou a jejími spojenci se vyhrotily v polovině července 1968, kdy vedení KSČ odmítlo účast na summitu v polském hlavním městě. Dopis Varšavské pětky pak adresovaný československému vedení KSČ obsahoval formulaci Brežněvovy doktríny o společné obraně socialismu. „*Bud' vedení KSČ najde v sobě odvahu revidovat své názory a přijme rozhodná opatření rozdrtit reakci, nebo se osud Československa bude řešit naprosto jinými prostředky a silami*“.¹⁰⁷

Později ještě proběhlo několik jednání mezi Prahou a Moskvou. Nejvýznamnější byla rokování mezi vedením KSČ a KSSS v Čierné nad Tisou, zahájená 29. července. Pro Moskvu představovala poslední pokus přimět československé předáky k tomu, aby se sami pokusili obnovit mocenský monopol KSČ – měli se zavázat mj. k tomu, že vezmou pod svou kontrolu sdělovací prostředky, mocenské nástroje státu, především bezpečnostní aparát, ukončí existenci různých klubů a politických uskupení, z jejich funkcí odstraní ty, kteří podle Moskvy oslabovali tzv. vedoucí úlohu komunistické strany. Československé vedení dalo Sovětům neurčité přísliby, že tak učiní. Dubček spojoval splnění těchto závazků s mimořádným sjezdem KSČ, který se měl 9. září 1968 sejít v Praze. Moskva však žádala okamžitý zákrok.¹⁰⁸ Nemínila riskovat, aby se sešel komunistický sjezd, jehož průběh byl nejistý. Mohl potvrdit reformní proces v podobě Akčního programu KSČ, ale také mohl jít dál a začít odbourávat komunistický mocenský monopol. Do sporu se poté vložil i János Kádár, představitel Maďarské komunistické strany, který jako jediný z pozdějších států Varšavského paktu odkládal intervenci jako poslední možnost. Dubček byl však v plnění závazků vůči Moskvě pasivní a nevyšel ani Kádára.¹⁰⁹

V noci na středu 21. srpna 1968 překročila vojska Varšavské smlouvy, SSSR, Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Maďarské a Bulharské lidové republiky československé hranice a 7. gardová výsadková divize sovětské armády přistála na ruzyňském letišti. Intervenční vojska bez větších obtíží obsadila

¹⁰⁷ NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století 2. díl*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. 287 s.

¹⁰⁸ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

¹⁰⁹ BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice*. Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

celou republiku, ale předpokládané politické záměry zcela selhaly. Intervenci zcela odsoudilo vedení strany, vláda i prezident Ludvík Svoboda.

O intervenci věděl oficiálně zřejmě jako první M. Dzúr dne 20. 8. 1968. Jeho protějšek ze Sovětského svazu maršál Grečko mu z Moskvy oznámil, že jednotky zemí Varšavské smlouvy začínají obsazovat Československo, a rozhovor ukončil varováním: „*Bůh vás ochraňuj, jestliže vaše armáda zahájí palbu na sovětská vojska!*“¹¹⁰ Nebyl však sám, kdo o chystané invazi věděl. O okupaci však věděli i ti, kteří se na ní podíleli, tedy lidé kolem tajemníka KSČ Vasilu Biľaka a náměstka ministra vnitra pro StB Viliama Šalgoviče.¹¹¹

Dne 22. 8. 1968 byli z příprav na mimořádný sjezd komunistické strany ve Vysočanech zatčeni a posléze odvezeni agenty KGB a StB představitelé reformního křídla KSČ Dubček, Smrkovský, Kriegel a další. Byli odvezeni do Moskvy. Svoboda, který odmítl vytvoření tzv. „revoluční dělnicko - rolnické vlády“, která měla suspendovat zákonné orgány republiky a měla být obsazena prosovětskými komunisty kolem Bilaka a Koldera, poté odletěl na jednání do Moskvy. Jednání v Kremlu, pokud lze vůbec přistup, jakým bylo s Čechy jednáno, takto nazvat, se uskutečnila ve dnech 24. až 26. srpna a jejich výsledkem byl tzv. moskevský protokol, který českoslovenští představitelé s výjimkou Františka Kriegela posléze podepsali. Obsahovým jádrem tohoto diktátu bylo nejen odmítnutí všech liberálních principů Pražského jara, či obnovení neostalinských zásad moci, ale i trvalé omezení státní suverenity.¹¹²

V čase postupného konce reformního hnutí se začal se sovětskou pomocí dostávat k moci Gustáv Husák. Jednání osob A. Indry, V. Biľaka, D. Koldera, M. Jakeše, J. Lenárta a dalších lze v srpnových dnech roku 1968 hodnotit jako čistou vlastizradu. Rovněž chování prezidenta L. Svobody bylo ve značné míře zklamáním. Z počátku roku 1968 byla z jeho chování patrna podpora reformního hnutí, která se s probíhající intervencí proměnila ve ztotožnění se s Brežněvovými názory a postupné splnutí s výše uvedenou probrežněvskou skupinou.

¹¹⁰ GAZDÍK, Jan . Ministr obrany Martin Dzúr se v srpnu 1968 stal zajatcem Sovětů. *Zpravy.idnes.cz* [online]. 2009, 1.0, [cit. 2010-03-22]. Dostupný z WWW: <zpravy.idnes.cz>.

¹¹¹ GAZDÍK, Jan . Ministr obrany Martin Dzúr se v srpnu 1968 stal zajatcem Sovětů. *Zpravy.idnes.cz* [online]. 2009, 1.0, [cit. 2010-03-22]. Dostupný z WWW: <zpravy.idnes.cz>.

¹¹² BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice*. Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

2. 4. 2 Situace a změny v Československé lidové armádě

Armáda samozřejmě vůči reformním tendencím nezůstala imunní. Prohloubil se zájem armády o reformy a politiku. Účast armády na liberalizaci vyžadovali občané ČSSR, ale zároveň stály ozbrojené síly stranou všeobecného obrození, což bylo dáno povahou vazeb se Sovětským svazem. V období rychlých a zásadních změn řešila vojenská elita otázky reformy s tím, že neustále jedním okem sledovala SSSR kvůli možné reakci.

Armáda byla v této době stále více sledována i občany země, kteří díky zmírnění cenzury doslova hltali informace, které jim byly dříve odepírány. Ne příliš pozitivní obraz armády vykreslilo i počínání generála Jana Šejny. Šejnova kariéra byla velmi strmá. Během necelých dvaceti let se vypracoval ze zemědělského dělníka na nejmladšího generála v armádě. V roce 1950 Šejna narukoval na vojnu k 63. ženijnímu pluku do Terezína. Brzy se projevil jako schopný politický agitátor. Rozhodl se zůstat v armádě a stal se zástupcem velitele pro věci politické. V roce 1954 se stává poslancem Národního shromáždění. Na 10. sjezdu KSC byla zvolen kandidátem ÚV KSC a pracoval jako zástupce velitele pro věci politické u ženijního vojska na MNO. O rok později byl povýšen na podplukovníka. Po smrti prezidenta Gottwalda velmi tvrdě kritizoval Gottwaldova zete a ministra národní obrany Alexeje Čepičku.¹¹³ Poté, kdy na post ministra národní obrany nastoupil Bohumír Lomský, stal se Šejna náčelníkem ministrova sekretariátu. Díky jeho vyjadřovaným názorům a kritice dřívějšího režimu si v roce 1956 všiml Šejny i budoucí prezident Antonín Novotný. V roce 1964 se stal vedoucím tajemníkem hlavního výboru KSC na ministerstvu národní obrany a na generálmajora byl v tichosti povýšen Novotným v listopadu 1967.¹¹⁴

Se zvolením A. Dubčeka do jeho funkce a pomalou ztrátou moci A. Novotného se však pomalu začalo přicházet na rozsáhlé podvody s ojetými vozidly, osivy a dalším socialistickým majetkem. Po zatčení Šejnova komplice J. Moravce se zjistilo, že Šejna si společně s Moravcem celkem různými podvody a zneužitím prostředků ministerstva přišli na celkem 658 000,-Kč¹¹⁵, což v té době byly nemalé peníze. Šejna však z uvedených peněz mnoho neviděl, neboť vše dělal zejména pro dluhy, které si

¹¹³ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

¹¹⁴ NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století 2. díl*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. 287 s.

¹¹⁵ BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice*. Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

v minulosti vytvořil nákladným životním stylem. Generál se proto rozhodl společně se svým synem a mladou milenkou k emigraci. V únoru pro mnohé nečekaně opustil republiku. Dne 26. února 1968 Šejna se svou milenkou a synem úspěšně překročil jugoslávsko – italskou hranici a v Itálii úspěšně požádal Spojené státy o politický azyl.¹¹⁶ Vzhledem k jeho postavení se jeho útěk a přeběhnutí na stranu “třídího nepřítele“ jevil jako zcela absurdní, Šejna však v té době neměl jiné možnosti, nechtěl-li být zatčen a souzen. Rovněž měl Američanům co nabídnout, nebo alespoň chtěl, aby si to mysleli. Šejna jako generál měl samozřejmě přístup k tajným informacím, avšak k těm nejtajnějším z operačního sálu Generálního štábu přístup neměl. I tak byl pro Američany velkým úlovkem a do roku 1976 byl zaměstnancem CIA, kdy jí podával někdy více a někdy méně cenné i pravdivé informace o stavu a strategii armád Varšavského paktu.

Útěk Šejny byl pro novináře v ČSSR velkou událostí a hojně o ní informovali společnost. To nakonec dopomohlo k odstoupení jeho ochránce A. Zápotockého a změnám ve vedení armády. Byly ustanoveny vyšetřovací komise, které se rovněž zabývaly jeho činností na ministerstvu a jeho černými obchody. Bylo zjištěno, že Šejna byl iniciátorem vojenského převratu, který se však nakonec nepodařilo uskutečnit. Za pomoci armády chtěl Šejna upevnit pozici A. Zápotockého a skoncovat s reformátory okolo A. Dubčeka. Toto podezření, které se však později oficiálně nepotvrdilo, bylo jinak ovšem zcela zřejmé.¹¹⁷

Celá Šejnova aféra, která vyvolala početné otázky kolem politického propojení špiček armády a jejího značného vlivu na politické dění měla za následek zemětřesení na Ministerstvu národní obrany a Generálním štábu. Odstoupit museli ministr obrany B. Lomský, náčelník Gen. štábu O. Rytíř, dále třeba náčelník kádrového úseku HPS ČSLA generál J. Širůčka a vedoucí 8. odd. ÚV KSČ M. Mamula.¹¹⁸

Na jejich místa nastoupili M. Dzúr jako ministr obrany a Karel Rusov jako náčelník Gen. štábu. Před armádním velením, po vyvození důsledků vůči desítkám dalších funkcionářů, zůstal nadále nesmírně důležitý úkol: eliminovat důsledky možného a velmi pravděpodobného prozrazení nejtajnějších údajů o Čs. armádě. To byl úkol trvalý, jehož plnění bylo na čas přerušeno srpnovou intervencí vojsk Varšavské pětky.

¹¹⁶ BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice*. Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

¹¹⁷ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

¹¹⁸ BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice*. Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

Armádní velení se však tímto faktem zabývalo i po srpnu 1968 a kladlo tomuto problému nejvyšší prioritu.¹¹⁹

Je pravdou, že další možné důsledky a změny v armádě byly zastíněny intervencí vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR.

V souhrnu měla intervence vojsk Varšavské smlouvy do Československé republiky z politicko - vojenského hlediska za následek:

- několikaměsíční okupace Československa téměř půlmilionovou intervenční armádou
- vynucená smlouva z října 1968 o „dočasném“ pobytu Střední skupiny sovětských vojsk na území ČSSR, trvající 20 let
- likvidace reformního hnutí a jeho vedení mocenskopolitickým tlakem z Moskvy a Varšavské pětky interventů a nastolení prosovětského normalizačního Husákova vedení
- přeměna ČSLA ze součásti reformního hnutí v poslušný nástroj normalizačního vedení a součást ozbrojených sil Varšavské smlouvy, plně podřízené zájmům a plánům Moskvy, což prokázala i účast na potlačení demonstrací proti tzv. normalizaci a proti okupaci při prvním výročí intervence v srpnu 1969.¹²⁰ Tomu dopomohla i rozsáhlá reorganizace řízená z Moskvy, kdy v ČSLA bylo zrušeno na 52 svazků, útvarů a vojenských zařízení. Nově bylo zřízeno 81 a 205 reorganizováno. Nedílnou součástí Husákova režimu byla po jeho nástupu k moci skoro totální výměna generálů a vysokých důstojníků nejen na ministerstvu a Generálním štábu.

¹¹⁹ BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice*. Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

¹²⁰ BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice*. Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

2. 5 Československá lidová armáda za normalizace

2. 5. 1 Vojensko - politické události po roce 1968

Měsíce následující po invazi se v ČSLA nesly zejména ve znamení zoufalé snahy přizpůsobit se nové situaci a vyhnout se jakékoliv konfrontaci. Vrchní velení ČSLA sehrálo v tomto úsilí klíčovou roli. Období, které zavládlo po invazi, bylo obtížné pro představitele všech komunistických států a konsolidace československé politické scény zabrala mnohem více času než samotný vojenský zásah.

Období následující po invazi lze rozdělit na dvě různé fáze. První fázi, tedy fázi odporu vůči normalizaci, která trvala zhruba rok, a následující druhou fázi, urovnání situace, které lze datovat od září 1969, kdy byla v srpnu potlačena demonstrace vedená československými studenty proti sovětské okupaci, a to Čs. armádou, policií a Lidovými milicemi.

V první fázi sehrály důležitou roli dvě významné události, které zahýbaly celou Československou republikou. Dne 16. 1. 1969 na protest proti potlačování svobod po okupaci Československa armádami států Varšavské smlouvy spáchal Jan Palach sebevraždu sebeupálením v horní části Václavského náměstí v Praze. Na následky rozsáhlých popálenin tři dny poté zemřel na Klinice popálenin FNKV a LFH UK v Praze. Pohřeb Jana Palacha dne 25. ledna 1969 se stal velkým protestem proti pokračující okupaci. Po vzoru Jana Palacha se upálil 20. ledna 1969 na pomníku T. G. Masaryka v Plzni Josef Hlavatý. Zemřel 25. ledna 1969. Zhruba o měsíc později dne 25. února 1969 se na stejném místě jako Palach upálil osmnáctiletý student šumperské železniční průmyslovky Jan Zajíc. V dubnu 1969 je následoval v Jihlavě Evžen Plocek. Ačkoliv tyto protestní sebevraždy hluboce otřásly veřejným míněním, neměly bohužel větší vliv na politickou situaci v tehdejší Československu.

Další významnou událostí, která semkla československý národ, bylo 36. mistrovství světa a 47. mistrovství Evropy v ledním hokeji. Probíhalo ve dnech 15. - 30. března 1969 ve Stockholmu ve Švédsku. Mistrovství světa bylo původně přiděleno Československu. Československo se však zejména kvůli okupaci a nejistému stavu ve státě pořadatelství zřeklo a IIHF pověřila uspořádáním šampionátu Švédsko. Naši hokejisté se se sovětskou sbornou střetli celkem dvakrát a pokaždé vyhráli.¹²¹

¹²¹ TIKOVSKÝ, Václav. Hokej na jaře 1969. *Reflex.cz* [online]. 2009, 13, [cit. 2010-03-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.reflex.cz/Clanek35498.html>>.

Už při prvním vítězství našich hokejistů v pátek dne 21. března vyšli lidé do ulic, ale ještě ne všude a v dostatečném množství, kdy v Praze to bylo asi dva tisíce osob. Teprve druhé vítězství o týden později, ono legendární skóre 4:3 sehrálo roli více než důležitou. Skóre 4:3 se rázem změnilo v symbol, jenž doma vyvolal výbuch nadšení. Hesla "Za srpen!" "ČSSR-okupanti 4:3" zněla republikou. Tím to ale neskončilo. Václavském náměstí zaplavil desetitisícový dav, některé odhady uvádějí, že kolem půlnoci na náměstí mohlo být kolem 150 tisíc lidí. S takovou reakcí však počítala i Molnárova StB a vmísila se nenápadně mezi oslavující dav. Byla to zřejmě právě ruka agenta StB, která poté zvedla dlažební kostku a vhodila ji do výkladní skříně sovětského Aeroflotu. Celá kancelář byla následně davem zničena a částečně zapálena. Všechny objekty spojené se Sovětským svazem tak byly tu noc v ohrožení. Podobné nepokoje propukly v Ústí nad Labem, kde byla napadena sovětská komandatura, vytlučena okna a poškozena zařízení všech přízemních místností. Další incidenty byly hlášeny z Liberce a Teplic, podobná hlášení došla i z Moravy, kde se největší shromáždění sešlo v Brně.¹²²

Hokejová "radost až do rána" si o reakci přímo řekla. Do Československa na sovětskou základnu v Milovicích přiletěl již 31. března maršál Grečko, ministr obrany SSSR. Doprovázel ho zástupce ministra zahraničních věcí SSSR V. S. Semjonov, který v roce 1956 velel Sovětské armádě při potlačování maďarského povstání.¹²³ Rezolutně žádal omluvu sovětským představitelům a předložil prohlášení vlády SSSR a ÚV KSSS adresované reformnímu vedení v čele s A. Dubečkem a J. Smrkovským, kde byla podrobně popsána situace a nepokoje v ČSSR a na konci tohoto prohlášení bylo uvedeno „ÚV KSSS a sovětská vláda považují za nutné oficiálně varovat, že v případě dalších protisovětských, protisocialistických provokací bude sovětská strana nucena podniknout účinná protipatření“.¹²⁴ Ona účinná protipatření se v žádném případě neminula svým efektem a nikdo z reformního hnutí nepochyboval o tom, že by sovětská strana tato opatření uskutečnila.

Upálení Jana Palacha a výhra našich hokejistů nad Sověty tak sice stmelily československý národ v postoji proti Sovětskému svazu, ale následné nepokoje vyvolané zejména StB hnaly vodu na mlýn Sovětům a ve svém důsledku tak zapříčinily

¹²² TIKOVSKÝ, Václav. Hokej na jaře 1969. *Reflex.cz* [online]. 2009, 13, [cit. 2010-03-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.reflex.cz/Clanek35498.html>>.

¹²³ NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století 2. díl*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. 287 s.

¹²⁴ BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice*. Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

odstoupení celého reformního hnutí KSČ.

V dalších sedmnácti dnech tak byl vyvíjen neustálý tlak na reformní hnutí KSČ. Následně byl A. Dubček “dobrovolně“ zbaven funkce prvního tajemníka ÚV KSČ a z Moskvy nahrazen hlavním normalizátorem pro následujících dvacet let Gustávem Husákem.¹²⁵ Tím byl fakticky ukončen reformní proces Pražského jara a zahájena dvacetiletá normalizace spojená s hospodářským, politickým, kulturním i mravním úpadkem.

2. 5. 2 Změny v ČSLA a problémy spojené s okupací

Smlouva o dočasném pobytu sovětských vojsk na území ČSSR byla podepsána 16. října 1968. Jednalo se o pět divizí Střední skupiny sovětských vojsk. Proti hlasoval nejméně jeden z vrchních velitelů československé armády – Václav Prchlík.¹²⁶ I přesto však byla smlouva o dočasném pobytu výsledkem složitých kompromisů a české straně se podařilo prosadit mnohé z jejích požadavků i navzdory nesmírnému nátlaku, který na ni byl vyvíjen.

Po uzavření smlouvy o dočasném pobytu převzalo velení ČSLA největší díl zodpovědnosti ohledně komunikace mezi sovětskými vojsky a obyvateli Československa. V tomto směru se však muselo potýkat hned se dvěma problémy. S monitorováním a řešením četných střetů, k nimž i ve skutečnosti docházelo, a se značnou dezorganizací panující v řadách ČSLA, kterou způsobil náhlý příchod okupačních divizí. Generál Korbela, který vedl vyjednávání o smlouvě a pobytu vojsk, často nabádal československou veřejnost, aby zbytečně nerozdmýchávala spory se sovětskými vojsky a napomohla tak k normalizaci vztahů mezi SSSR a ČSSR. Incidentů, v nichž figurovali příslušníci ČSLA a Sovětské armády, nebylo mnoho a žádný z nich nebyl příliš závažný.¹²⁷

Kromě toho, že okupační vojska zde byla zejména proto, aby chránila Československo a její promoskevský normalizační režim před kontrarevolučními živly, bylo ve smlouvě uvedeno, že okupační vojska budou připravena bránit československou západní hranici před vpádem cizích vojsk. Sovětům se tedy konečně po mnohaleté

¹²⁵ BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice*. Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

¹²⁶ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

¹²⁷ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

snaze od konce druhé světové války podařilo rozmístit na strategických místech své početné divize.¹²⁸

V souvislosti s těmito událostmi se začal zviditelňovat i nový konzervativní ředitel hlavní politické správy Bedřich. Ten popíral, že by mohlo docházet k vyprovokovaným konfliktům mezi příslušníky ČSLA a Sověty. V následujících měsících Bedřich vystupňoval své útoky proti liberálnímu křídlu strany a liberálnější části ČSLA. Uvedl, že *„armáda je odrazem společnosti a že k liberalizaci došlo vinou chybných kroků, s jejichž následky se pak armáda musela potýkat. V ozbrojených složkách zkrátka demokracie nemá co dělat“*.¹²⁹ Bedřich se svým přístupem získal i podporu dalších zastánců tvrdé linie z řad čs. generálů, z nichž většina se debat v osmašedesátém roce neúčastnila. Tito radikální konzervativci na rozdíl od zastánců umírněného směru prosazovali názor, že příslušníci ČSLA, kteří se aktivně podíleli na událostech z roku 1968, se nedopustili ani tak omluvitelných chyb, jako spíše zločinů vůči státu a straně. Rozkol v řadách ČSLA se rovněž projevil i při potlačování nepokojů vzniklých po výše popisovaných hokejových zápasech, neboť někteří vojáci se přidali na stranu demonstrantů.¹³⁰ Rozkoly mimo nejvyšší kruhy ČSLA byly tehdy značné. Radikální konzervativci však díky měnící se politické situaci začínali mít navrch a chtěli se jednou pro vždy vypořádat se zastánci liberalizace a socialismu s lidskou tváří, ač veřejné mínění bylo stále za A. Dubečkem. Zpráva majora Jaroslava Krejčího, zastávající tvrdého jádra konzervativců, však končí voláním po důkladné čistce namířené proti *„antisovětským a antikomunistickým živlům, které svou činností připravily půdu pro síly nepřátelské Sovětskému svazu“*.¹³¹

Prvními oběťmi konzervativců se stali představitelé vojenské inteligence a vedení Hlavní politické správy včetně V. Prchlíka. Generál V. Prchlík, náčelník hlavní politické správy ČSLA, se zcela jednoznačně řadil mezi nejaktivnější stoupence reformního procesu A. Dubčeka. Na přelomu let 1967 a 1968 se postavil proti Šejnou připravovanému vystoupení armády na podporu A. Novotného a v následujících měsících patřil k exponentům reformního procesu v KSČ. Připravoval nově pojatou bezpečnostní politiku státu a novou čs. vojenskou doktrínu, respektující tradice, zájmy i

¹²⁸ BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice*. Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

¹²⁹ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

¹³⁰ PEČENKA, Marek; LUŇÁK, Petr. *Encyklopedie moderní historie*. 1. vyd. Praha : Libri, 1995. 589 s. ISBN 80-85983-01-X.

¹³¹ BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice*. Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.

suverenitu Československa v roce 1968 a na tiskové konferenci 15.7.1968 kritizoval pomalý odchod sovětských vojsk z ČSSR po skončení velitelsko-štábního cvičení "Šumava" i nedostatky v řízení Varšavské smlouvy, kdy Československo bylo plně podřízeno rozkazům z Moskvy a čs. území bylo v plánech Moskvy považováno za atomové válčiště. Takovýto vzdor vůči SSSR nemohl být tolerován a gen. Prchlík byl v září 1969 vyloučen z ÚV KSČ i KSČ, v říjnu 1969 byl zbaven poslaneckého mandátu a v listopadu byl degradován na vojína, což i ministr Dzúr rychle akceptoval. V roce 1971 byl odsouzen za údajné vyzrazení vojenského tajemství nejprve ke třem letům, po odvolání k dvaceti dvěma měsícům vězení.¹³² Další rozsáhlé čistky byly namířeny proti posledním zastáncům liberalizace a proti důstojníkům, jejichž loajalita byla považována za spornou. Změny započaly pod dohledem nové hlavní politické správy ČSLA na počátku roku 1970. Z armády byly při tom vyloučeny celé sbory za „*ostudné antisocialistické aktivity a hrubé porušování rozkazů*“.¹³³ ČSLA přišla následkem čistek přibližně o jedenáct tisíc důstojníků a více než třicet tisíc poddůstojníků¹³⁴, přičemž v těchto číslech nejsou zahrnuty „dobrovolné“ odchody do penze. V dalších několika letech tak hlavní politická správa vedla pomalý, ale vítězný boj s „neposlušnými“ členy armády a dostala ji tím do hlubokých personálních problémů. Nedostávalo se zejména mladých uvědomělých důstojníků. Navzdory uvedeným snahám o vzkříšení ČSLA a opětovné vytvoření důstojnického sboru byla konsolidace armády úspěšná jen z větší části. Kromě obnoveného důrazu na politickou uvědomělost na úkor vojenské zdatnosti byl pro toto období typický také návrat do sovětské sféry vlivu, která tím získala možnost vykonávat na Československo účinnější nátlak. Do jisté míry se tak opakovala situace ze začátku 50. let a to včetně sovětizace a čistek pro režim nepohodlných lidí. Představitelé státu, jehož obyvatelstvo mělo odedávna pověst vzdělaného a sofistikovaného národa, se při obsazování důstojnických hodností začali spokojovat s uchazeči postrádajícími nezbytné vzdělání. Akutní nedostatek důstojníků však navzdory rozsáhlému úsilí vyvinutému v tomto směru přetrvával až do roku 1975. V důsledku událostí osmašedesátého roku a jejího selhání při následné invazi ztratila Československá lidová armáda svou někdejší prestiž, a kariéra vojáka z povolání tudíž pro mnoho mladých mužů ztratila veškerou přitažlivost. Srpnová invaze si na ČSLA

¹³² NÁLEVKA, Vladimír. *Kapitoly z dějin studené války : díl první*. 1. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997. 154 s. ISBN 80-86130-00-2.

¹³³ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

¹³⁴ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

vybrala krutou daň a normalizační i konsolidační proces byly oficiálně završeny v roce 1975.

Od roku 1975 se klade čím dál tím větší důraz na opětovné utužení vazeb na Sovětský svaz, které tak zásadním způsobem selhaly v roce 1968. Od tohoto roku jsou rovněž patrné snahy o vytvoření stálých institucí pro dohled nad ČSLA, a to zejména ve spolupráci se Střední skupinou sovětských vojsk.¹³⁵ Bylo potřeba utužit vztahy sovětských vojsk na našem území nejen s ČSLA, ale i s civilním obyvatelstvem. Proto byli sovětští vojáci často zváni na různé společenské akce konané v blízkosti jejich kasáren a zároveň se účastnili i socialistických brigád. Sovětská strana již nehodlala zopakovat stejnou chybu jako v 60. letech a měla pro tuto svou snahu mocnou zbraň v podobě sovětských jednotek na československém území. Svůj opětovný vliv na ČSLA získala i díky zdůrazňování historie z konce 2. světové války. Sovětský svaz se tak od 70. let stal opět vůdčí mocností ve všech sférách činnosti ČSLA, k tomuto napomohla i četná společná vojenská cvičení. Svou zásluhu na tomto stavu mělo i neúnavné úsilí KSČ, které neustále vylepšovalo dopad ideologického působení, spočívající v upevňování politické uvědomělosti, vlastenectví a internacionalismu u příslušníků ozbrojených složek a jejich následném přetvoření ve vědomě socialistický postoj vůči vojenským povinnostem. Díky těmto „normalizačním opatřením“ se do konce 70. let z ČSLA stal věrný spojenec Sovětského svazu a platný člen Varšavské smlouvy a toto spojení vydrželo bez výrazných změn až do konce 80. let.

Z umístění Střední skupiny sovětských vojsk vyplynuly pro Čs. armádu v roce 1968 také dislokační změny a v následujícím roce její základní reorganizace. Organizační změny provedené v roce 1969 respektovaly především skutečnost, že vzhledem k rozmístění sovětských vojsk nebyl od ČSLA ze strany velení Varšavské smlouvy vyžadován tak vysoký počet svazků na plných stavech. Tento fakt, společně s převzetím části operačních úkolů skupinou sovětských vojsk, vedl ke snížení početních stavů armády o 20 tisíc osob a rámcování řady svazků. Reorganizace zároveň umožnila v předstihu přizpůsobit organizační rámec armády předpokládanému nedostatku počtu branců v 70. letech. Reorganizovanou mírovou armádu tvořilo místo původních 234 tisíc osob jen 214 tisíc osob.¹³⁶ Počet vševojskových svazků zůstal zachován. Z deseti divizí bylo ovšem pět tankových. S redukcí mírové armády došlo taktéž k omezení

¹³⁵ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojení*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

¹³⁶ MINAŘÍK, Pavel. *Československá armáda* [online]. 2006, 18. 1. 2010 [cit. 2010-01-15]. Dostupný z WWW: <<http://armada.vojenstvi.cz/>>.

organizačního rozsahu rozvinuté armády, kterou od roku 1969 představovalo pouze patnáct vševojskových divizí, z toho sedm tankových. Nově konstituovaná struktura orgánů velení ve své podstatě přetrvala nezměněna celých následujících 20 let a k jejímu nahrazení novou došlo až na počátku roku 1992.¹³⁷

2. 5. 3 Strategie a válečné plány Československé lidové armády

Československý front byl za určitých vojensko - politických okolností po souhlasu zákonodárných orgánů a ústavních činitelů předopřazen velení Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy, tedy Moskvě.

Bojovou sílu pozemního vojska tvořily dvě vševojskové armády (1. a 4. A) s deseti tankovými a motostřeleckými divizemi a vojskovým vrtulníkovým letectvem. V záloze velitele frontu bylo dalších šest divizí. Vše dohromady po zmobilizování představovalo kolem 270 000 vojáků, 4 500 tanků, 4 900 bojových obrněných vozidel, asi 3 400 dělostřeleckých systémů (ráže 100 mm a výše) a 680 letadel. S předopřazením Československého frontu hlavnímu veliteli Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy bylo připraveno přidělení Střední skupiny sovětských vojsk v ČSSR do jeho sestavy, což vlastně znamenalo jeho posílení o další armádu o pěti divizích a armádní komplet. Kromě toho by Čs. front do své podřízenosti převzal i bombardovací leteckou armádu ze sestavy sovětských vojsk.¹³⁸

Spolu s přeměnou ČSLA byla vedena značná snaha o změnu ve vedení celého Varšavského paktu. Východní satelity se oprávněně obávaly, že se v případném konfliktu stanou jaderným válčištěm, ve kterém budou mít jen malou možnost ovlivňovat sovětské velení celého paktu z Moskvy. Z jejich strany byla proto vedena značná snaha k tomu změnit fungování paktu a podílet se na jeho řízení a strategiích. Tato jednání silně podporovaná zejména Rumunskem však byla přerušena krizí v Československu a až dořešení této krize v roce 1969 umožnilo dotáhnout reformu Varšavské smlouvy. Podle nově přijatého statutu jednotného velení byly v době míru jednotlivé armády ponechány pod národním velením a dokument přesněji vymezoval pravomoci vrchního velitele v Moskvě. Nově vzniklá Vojenská rada, která měla být obdobou Vojenského výboru NATO, sice sdružovala náčelníky generálních štábů

¹³⁷ VACEK, M. Gen. ČSLA.cz [online]. 1999 [cit. 2010-03-09]. Československá lidová armáda. Dostupné z WWW: <<http://www.csla.cz/>>.

¹³⁸ MINAŘÍK, Pavel. Československá armáda [online]. 2006, 18. 1. 2010 [cit. 2010-01-15]. Dostupný z WWW: <<http://armada.vojenstvi.cz/>>.

jednotlivých zemí, nicméně zahrnovala i nejvyššího velitele paktu, jehož prostřednictvím se Moskvě dařilo směřovat jednání, kam potřebovala.¹³⁹ Reforma Varšavské smlouvy plnila ze sovětského pohledu důležitou roli při vytváření jednotné vojenskostrategické kultury Východu. Tím získali východní spojenci lepší přehled o sovětských plánech, nicméně absolutní jistotu o jejich skutečné podobě mít nemohli.

V každém případě počítaly strategické vojenské plány a cvičení s tím, že konflikt dojde dříve či později do jaderného stádia. V roce 1970 např. podle cvičení Tatran měl Československý front ovládnout území k německo - francouzským hranicím za 11 dní za použití jaderných zbraní, zatímco bez nich za 17 dní.¹⁴⁰

Jakkoli se tedy sovětské potažmo československé velení zabývalo možnostmi počáteční možnosti stadia konfliktu bez zbraní hromadného ničení, hlavní variantou zůstávala možnost nenadálého jaderného napadení ze strany Západu, na nějž bylo třeba odpovědět stejným způsobem a zahájit mohutný postup do nitra nepřátelského území. Ještě i v roce 1974 měla podle tehdejších plánů ČSLA po jaderném napadení zaútočit všemi prostředky ve směru Norimberk, Stuttgart a Mnichov a osmého dne „*rozvíjet útok na Lyon*“.¹⁴¹

I přes mírné uvolnění studené války tedy ve strategii Varšavské smlouvy nenastaly žádné hlubší změny, což svědčí o propasti mezi politickou realitou a vojenským plánováním. Opožděně a se zřejmými pochybnostmi se snažil i Východ až ve druhé polovině 70. let nalézt alternativu k plánům založeným na nevyhnutelnosti jaderného konfliktu. Velení dospělo k názoru, že konflikt zřejmě nezačne překvapivým západním útokem, či předstihující odpovědí Východu na tento útok. Střetu mělo naopak předcházet období napětí. Východní stratégové si uvědomili, že je celkem jedno, kdo použije nukleární zbraně jako první. Například ve cvičení Varšavských vojsk Západ -77 se podařilo východním vojskům nasadit jaderné zbraně o jednu minutu dříve než nepříteli.¹⁴²

Vojenský plán ČSLA z roku 1977 počítá se všemi možnými druhy konfliktu, přičemž jaderný úder Východu měl být odstartován pouze na přímý rozkaz sovětského velení. Plán počítal s možnostmi dlouhodobého konvenčního konfliktu a strategie

¹³⁹ RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví*. přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2

¹⁴⁰ VÚA, Ministerstvo národní obnovy, operační správa, 1970, kart. 123, sig. 4-2/5-1, č.j. 0022612/1, Doklad o zámyslu armádního cvičení TATRAN (1970)

¹⁴¹ LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitelného : Československé válečné plány 1950-1990*. druhé. Vimperk : Dokořán s.r.o., 2008. 446 s. ISBN 978-80-7363-222-9.

¹⁴² VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č.j. 22013,

Varšavské smlouvy na zemi zůstala nezměněna. ČSLA měla za osm až devět dní dorazit k hranicím Francie. Právě zmiňované cvičení Západ – 77 však potvrdilo přílišný optimismus válečných stratégů a vojska Varšavské smlouvy byla schopna přejít do protiútoků až osmý den operací díky příchodu vojsk druhého sledu a postoupit za první čtyři dny do nepřátelského území pouze o 100-150 kilometrů.¹⁴³

Na přelomu 70. a 80. let si začala být Moskva vědoma důležitosti konvenčního konfliktu a rovněž si uvědomovala značný technický pokrok Západu v tomto směru. Přišla tedy v intencích své dosavadní strategie s nasazením tzv. operačně manévrujících skupin (OMS). Tyto skupiny měly nepříteli v první fázi konfliktu uštvědit škody srovnatelné se zbraněmi hromadného ničení. Kromě vzdušných operací a nasazení raket Země – Země spočívala zamýšlená inovace ve výsadcích speciálně vycvičených jednotek hluboko do nepřátelského území. Od počátku 80. let se tak součástí plánů na Východě stala možnost vysazení jednotek se záškodnickým posláním až do velikosti divize daleko za nepřátelskými liniemi.

Na počátku 80. let si Moskva začala uvědomovat, že použití taktických jaderných zbraní v případném konfliktu způsobí pouze to, že tyto zbraně použije i druhá strana. Zaměřila se proto na způsob, jak obsadit západní Evropu bez nasazení jaderných zbraní. Ve cvičeních Varšavské smlouvy v roce 1982 až 1983 převládají scénáře bez použití jaderných zbraní. Ve frontovém cvičení Štít – 84 měla západní vojska využít vlastního cvičení jako přípravy na útok proti zemím Varšavské smlouvy s cílem „vytvořit výhodné podmínky pro rozvíjení útoku do hloubky (sovětského) území“.¹⁴⁴ Pouze pokud by se jim tohoto cíle nepodařilo dosáhnout konvenčními prostředky, měli být kdykoli připraveni nasadit jaderné zbraně. Vojska varšavského paktu měla co nejdříve odrazit útok a přejít k útočné operaci s možností dosáhnout do 14 až 17 dnů hranic Francie a do 30 až 35 dnů hranic Španělska. OMS měly proniknout do hloubky 140 až 180 kilometrů území nepřítele.

V druhé polovině 80. let s pozvolným uvolněním mezi Východem a Západem a nástupem Michaila Gorbačova k moci došlo ke změně ve strategiích v souvislosti s použitím jaderných zbraní. Hrůzné důsledky černobylské katastrofy v dubnu 1986 dále odhalily absurditu dosavadních představ o vítězství v jaderném konfliktu. Nový československý plán z října 1986 se od předchozích dokumentů odchýlil především

¹⁴³ LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitelného : Československé válečné plány 1950-1990*. druhé. Vimperk : Dokořán s.r.o., 2008. 446 s. ISBN 978-80-7363-222-9.

¹⁴⁴ LUŇÁK, P.: *Za devět dní jsme v Lyonu*, druhé. Vimperk : Dokořán s.r.o., 2004. s. 411.

v tom, že podrobně zpracovával obrannou operaci. Úkolem obranné operace československého frontu zůstávalo „odrazit napadení, způsobit mu ztráty v příhraničním sražení a vytvořit výhodné podmínky pro přechod do útoku“.¹⁴⁵ Pojetí útočné operace zůstalo v podstatě nezměněno, třebaže se prodloužily časové termíny pro pochod na Západ. Jaderné zbraně měly být podle tohoto plánu použity pouze na přímý rozkaz hlavního velitele Varšavské smlouvy. V obdobném duchu se nesla i další cvičení ČSLA téhož roku s inovací, která spočívala v tom, že politické vedení států Varšavské smlouvy nepřetržitě zasedá a usiluje o politické řešení krizové situace.

Cvičení Štít – 88 charakterizovalo cíl Východu následovně: „Prorazit útočné seskupení nepřítele, přenést bojové akce na jeho území a vytvořit podmínky pro přechod všech sil k protiútku“¹⁴⁶. Ani poslední velké cvičení ČSLA Vltava – 89 se neodchýlilo od tohoto stereotypu. Jakkoli protiútok sám nacvičován nebyl, obranná operace stále figurovala jen jako předstupeň.

Vojenské plány a cvičení Varšavské smlouvy nerespektovaly politický vývoj mezi Východem a Západem a postupné uvolnění včetně snižování stavu jaderných zbraní v obou mocnostech. Moskevští stratégové se až do konce nevzdali představy o konečném rozdrčení nepřítele a s neochvějnou setrvačností plánovali postupy na obsazení západní Evropy za použití jak konvenčních, tak i jaderných zbraní, přičemž rozkaz k nasazení nukleárního arzenálu měl i nadále přijít od velitele spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršála Viktora Kulikova.¹⁴⁷ Tuto setrvačnost potvrzuje i předložení operačního plánu ke schválení nově zvolenému prezidentovi Václavu Havlovi. Ten v roce 1990 připojil svůj podpis pod tento plán až poté, co nechal začernit veškeré odkazy k možnosti protiútku a rukou připojil dovětek, že jde o plán pro případ stěží představitelného útoku NATO proti Varšavské smlouvě. Zároveň byly vymazány veškeré odkazy k operacím mimo československé území.¹⁴⁸ Tím bylo smělé plánování po vzoru sovětských strategií, kdy se ČSLA měla podílet na obsazení západní Evropy, ukončeno.

¹⁴⁵ LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitelného : Československé válečné plány 1950-1990*. druhé. Vimperk : Dokořán s.r.o., 2008. 446 s. ISBN 978-80-7363-222-9.

¹⁴⁶ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č.j.760012/42, rozbor operačně strategického, velitelsko taktického cvičení Štít - 88

¹⁴⁷ LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitelného : Československé válečné plány 1950-1990*. druhé. Vimperk : Dokořán s.r.o., 2008. 446 s. ISBN 978-80-7363-222-9.

¹⁴⁸ LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitelného : Československé válečné plány 1950-1990*. druhé. Vimperk : Dokořán s.r.o., 2008. 446 s. ISBN 978-80-7363-222-9.

Závěr

Rozbor celé práce poukázal, že historický vývoj Československé lidové armády za studené války byl ovlivněn několika politickými krizemi a s nimi souvisejícími změnami.

Cesta, po které se bude Československá armáda dále ubírat, byla po 2. světové válce jasně nastavena v Košickém vládním programu. Nasměrována na Východ byla zejména díky strachu z poraženého Německa a z vděčnosti k Sovětskému svazu a jeho Rudé armádě. Čechoslováci se tímto dobrovolně vehnali do spárů Sovětského svazu, ač v Československu, jako v jediném státě osvobozeném Rudou armádou, nezůstaly žádné sovětské jednotky a rovněž tak i počty sovětských poradců byly oproti jiným státům minimální. To se potvrdilo i v poválečných volbách, po kterých se komunisté prakticky dostali k moci. K odklonu od této cesty k Sovětskému svazu Československu nepomohly ani Spojené státy, které ČSA odmítly dodat požadovanou výstroj a výzbroj. Únorovému převratu tak již nic nestálo v cestě a ten proběhl za celkem klidných okolností, kdy armáda zůstala neutrální a nebyla zneužita ani jednou stranou. S prohloubením studené války byla Československá lidová armáda zcela přebudována. Byly provedeny rozsáhlé čistky v řadách pro režim nepohodlných vysokých armádních důstojníků, z nichž mnoho skončilo trestem smrti a doživotním vězením. Československá lidová armáda se tak v 50. letech po vzoru Sovětského svazu stala jednou z největších armád východní Evropy v poměru k počtu obyvatel. Se Stalinovou smrtí a odhalením komunistických zločinů došlo k postupnému uvolnění jak ve společnosti, tak později i v armádě. Začátkem 60. let si čeští generálové začali uvědomovat nebezpečí jaderného konfliktu pro Československo a roli, jakou měla v tomto konfliktu ČSLA sehrát. Vyvrcholením tohoto uvolnění bylo vyhlášení Akčního plánu KSČ a československé vojenské doktríny, která se snažila sledovat zejména československé zájmy. Oba dva dokumenty byly pro Moskvu nepřijatelné stejně jako události odehrávající se v Československu v roce 1968 a v rámci Varšavského paktu bylo rozhodnuto o intervenci jejích vojsk na území Československa. Sovětský svaz využil intervenci nejen k postupné změně ve vedení KSČ, ale i k „dočasnému“ umístění svých vojsk na území Československa. Potom díky několika zrádcům z řad komunistické strany opět nastolil normalizační režim zcela poplatný Moskvě. Stejně se přizpůsobila i armáda. Je zajímavé, jak se vojensko - politické události po roce 1948 a

1968 do jisté míry shodují. Československý stát a jeho armáda se tak opět stala věrným vazalem Sovětského svazu až do roku 1989.

Z práce rovněž vyplývá, že operační válečné plány ČSLA se striktně držely sovětských strategií a vzorů. Zpočátku se tyto plány soustředily zejména na obranu vlasti a další protiútoky proti nepříteli nebyly plánovány. S nástupem zbraní hromadného ničení se však situace pomalu otáčí a v šedesátých letech je Sovětským svazem jasně definovaná nová strategie, kterou je povinna převzít i ČSLA jako člen Varšavské smlouvy. Tyto strategie počítají po odražení útoku s proniknutím hluboko na území nepřítelů za použití jaderných zbraní a to v krátkých časových intervalech. Zde se však názory na takové operační plány mezi sovětskou a československou stranou začaly rozcházet, neboť čeští generálové začali chápat, jaké nedozírné následky by taková strategie pro ČSSR měla. S nástupem 70. let spojených s okupací a normalizací se názorové toky obou „spojenců“ opět spojily. Zde si však již i sovětská strana začala uvědomovat, že použití zbraní hromadného ničení jako podpůrného prostředku pro útok by vyvolala okamžitou odvetu nepřítelů a totální devastaci nejen dobytého území a začala rozvíjet plánování za pomoci konvenčních zbraní, kde jaderné zbraně již hrály roli zejména obrannou. Varšavská smlouva se však až do svého konce ve svém plánování nevzdala bláhového pomyšlení na obsazení západní Evropy. K tomuto obsazení mělo alibisticky dojít vždy až po předpokládaném útoku Západu.

Z práce je rovněž patrné, že jaderné zbraně byly na výsluní zejména za vlády Nikity Sergejeviče Chruščova, který je rád využíval k demonstraci své síly. ČSLA nikdy oficiálně jaderné zbraně nevlastnila, měla ve výzbroji pouze nosiče těchto zbraní. Depoty pro jaderné zbraně vybudované na území ČSSR obsadila Sovětská armáda podléhající pouze přímému moskevskému velení. Jaderné hlavice měly být na naše území přesunuty až poté, kdy by jejich použití bezprostředně hrozilo.

Z práce dále vyplývá, že železnou oponou spuštěnou po roce 1945 si mocnosti jako USA a SSSR jasně definovaly svou sféru vlivu a tohoto vlivu se nehodlaly vzdát. Moskva tento svůj postoj uplatnila již při odmítnutí Marshallova plánu a později i svou silou nejen v případě Československa. Ač NATO byl daleko demokratičtějším paktem než Varšavská smlouva, bylo zřejmé, že hlavní slovo měly vždy právě tyto dvě mocnosti. Výsadní postavení USA v rozdělení Evropy dokládá i nechuť vyhovět horlivé snaze Angličanů při jejich dodávce letadel a zákazu dovozu vojenského materiálu do Československa. USA tak daly najevo, že respektují sovětskou sféru vlivu a do ní se nehodlají nijak oficiálně vměšovat.

Nelze však USA obviňovat z toho, že se ČSR vydala cestou komunismu. Jak z práce vyplývá, Československo se vydalo touto cestou víceméně dobrovolně a do jisté míry z neznalosti tohoto režimu. Události roku 1948 a 1968 však odděluje propast poznání pravé podstaty tohoto režimu a chuť stát se republikou méně závislou na SSSR. Rok 1968 a události po něm však ve své podstatě znamenaly zejména vítězství rozumu nad odvahou podobně jako v roce 1938 a podřízení se malého státu uprostřed Evropy svému silnému sousedovi.

Tento stav je však již minulostí a malý stát uprostřed Evropy se stal součástí moderního integrovaného Evropského společenství, které mu zajišťuje více svobody a nezávislosti než kdy předtím. Stejně jako Český stát se vyvinula i jeho armáda a z lidové masové armády poplatné sovětskému vzoru se stala menší moderní profesionální armáda, která jako platný člen NATO úspěšně působí v zahraničních misích.

Seznam použité literatury

1. RICE, Condoleezza. *Sovětský svaz a československá armáda 1948-1983 : Nejisté spojenectví.* přeložila Olga Neumanová. Praha : Petr Tychtl - nakladatelství XYZ, 2005. 249 s. ISBN 80-86864-33-2.
2. LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitelného : Československé válečné plány 1950-1990.* druhé. Vimperk : Dokořán s.r.o., 2008. 446 s. ISBN 978-80-7363-222-9.
3. MASTNÝ, Vojtěch. *Studená válka a sovětský pocit nejistoty : Stalinova léta 1947-53.* 1. vyd. Praha : Aurora, 2001. 294 s. ISBN 80-7299-049-7.
4. NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století 2. díl.* 1. vyd. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. 287 s.
5. LUŇÁK, Petr. *Západ : Spojené státy a západní Evropa ve studené válce.* Praha : Libri, 1997. 460 s. ISBN 80-85983-29-X.
6. NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století 1. díl.* 1. vyd. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. 270 s.
7. BENČÍK, Anotonín. *V Chapadlech Kremelské chobotnice.* Praha : Mladá fronta, 2007. 520 s. ISBN 978-80-204-1617-9.
8. BOUČEK Miroslav a KLIMEŠ Miloslav, *Dramatické dny února 1948,* Naše vojsko, Praha 1937, str. 142
9. KAPLAN Karel, *Poslední rok prezidenta: Edvard Beneš v roce 1948,* Brno, Doplněk, 1994, str. 36-37
10. ANĚK, Vladimír. *Jan Masaryk,* Torst, 1994, ISBN 80-85639-30-00
11. KAPLAN Karel, *The Short March : The Communist Takeover of Power in Czechoslovakia 1945-1948,* New York, 1987, str. 179
12. REINDL, Jiří. *The So-called Memorandum : What It Was and the Purpose It Served.* *Život strany.* 18. listopadu 1969, 11, s. 5-9.
13. GOSPIČ, J. - .CHOVANEC, J.–VYSOKAJ J.: *Košický vládní program – program budování lidově demokratického Československa,* vyd. Praha, r. 1977
14. MINAŘÍK, Pavel. *Vojenské rozhledy : číslo 9.* Praha : AVIS, 1994. 231 s.

15. AUGUST, František. *Ve znamení temna*. Praha : Votobia, 2001. ISBN 80-7220-110-7. s. 190.
16. BARTOŠ, Josef; KOVÁŘOVÁ, Stanislava; TRAPL, Miloš. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc : ALDA, 1995. ISBN 80-85600-39-0. Kapitola Čepička Alexej, s. 48.
17. LUŇÁK, P.: *Za devět dní jsme v Lyonu*, druhé. Vimperk : Dokořán s.r.o., 2004. s. 411.
18. RETEGAN, M.: 1968 - Ve stínu Pražského jara: Črta k rumunské zahraniční politice. Argo, Praha 2002, s. 28-41.
19. PEČENKA, Marek; LUŇÁK, Petr. *Encyklopedie moderní historie*. 1. vyd. Praha : Libri, 1995. 589 s. ISBN 80-85983-01-X.
20. TOWNSHEND, Charles. *Historie moderní války*. Praha : Mladá fronta, 2007. 432 s. ISBN 978-80-204-1540-0.
21. MIKULÍN, Antonín. *Vojensko-politický slovník*. Praha : Naše vojsko, 1987. 344 s.
22. KAPLAN , Karel. *Pravda o Československu: 1945-1948* . Praha : Panorama , 1990. 245 s.

Elektronické zdroje

1. ESNER Jan, *Postupimská konference - Studená válka* [online]. [cit. 2008-01-09]. Dostupný z WWW: <<http://studena.valka.cz/postupim.htm>>.
2. Jagello 2000. *Natoaktual.cz : Summit-Washingtonská smlouva* [online]. Jagello 2000 Výstavní 8, Ostrava 2, 709 00, [2000] , 13. 1. 2010 [cit. 2010-02-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.natoaktual.cz>>.
3. KREJČÍK, Milan. *Totalita.cz : politický vzrůst vlivu KSČ* [online]. Praha : Tomáš Vlček, 1999 , 2.2.2010 [cit. 2010-02-02]. Dostupný z WWW: <http://www.totalita.cz/45-48/45-48_02.php>
4. KRYSTLÍK, Tomáš. *Idrexler.blog.cz* [online]. Verze 2.0. Praha : 2006-2007, 2007 [cit. 2010-02-23]. Třetí republika - národně socialistický stát 1945-48, část první. Dostupné z WWW: <<http://idrexler.blog.cz/0612/treti-republika-narodne-socialisticky-stat-1945-48-cast-prvni>>.

5. Likvidace důstojnického sboru československé armády. *Bojovníci proti totalitě pohledem dětí* [online]. 2008, číslo 1, [cit. 2010-03-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.bojovniciprotitotalite.cz>>.
6. HANZLÍK, František. Košický vládní program : důležitý krok KSČ na cestě k únoru 1948. *Britské listy* [online]. 1. 4. 2005, 1.0, [cit. 2010-03-01]. Dostupný z WWW: <www.blisty.cz>. ISSN 1213-1792
7. GAZDÍK, Jan . Ministr obrany Martin Dzúr se v srpnu 1968 stal zajatcem Sovětů. *Zpravy.idnes.cz* [online]. 2009, 1.0, [cit. 2010-03-22]. Dostupný z WWW: <zpravy.idnes.cz>.
8. TIKOVSKÝ, Václav. Hokej na jaře 1969. *Rexlex.cz* [online]. 2009, 13, [cit. 2010-03-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.reflex.cz/Clanek35498.html>>.
9. MINAŘÍK, Pavel. *Československá armáda* [online]. 2006 , 18. 1. 2010 [cit. 2010-01-15]. Dostupný z WWW: <<http://armada.vojenstvi.cz/>>.
10. VACEK, M. Gen. *ČSLA.cz* [online]. 1999 [cit. 2010-03-09]. Československá lidová armáda. Dostupné z WWW: <<http://www.csla.cz/>>.

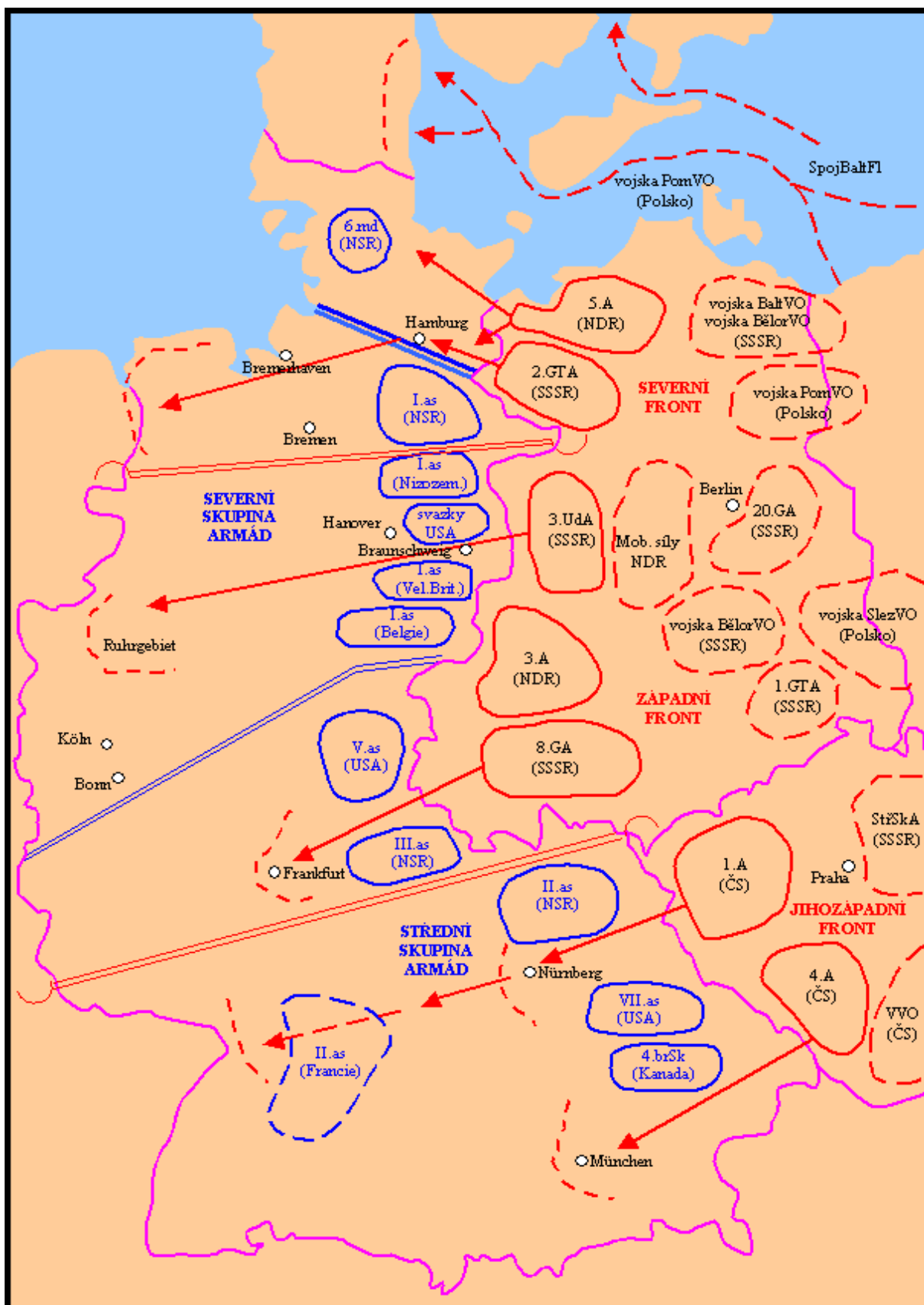
Seznam příloh

Příloha č. 1 – Mapa s vyznačenými směry útoku vojsk Varšavské smlouvy

Příloha č. 2 – Fotografie z podpisu Varšavské smlouvy

Příloha č. 3 – Fotografie kompletu přepravníku a rakety 2K6 Luna

Příloha č. 4 – Fotografie nejdůležitějších osob Pražského jara

Př. č. 1 - Mapa s vyznačenými směry útoku vojsk Varšavské smlouvy včetně ČSLA.

Bundesarchiv, Bild 183-30483-002
Foto: o. Ang. | 11. Mai 1955

Př. č. 2 – Fotografie z podpisu Varšavské smlouva podepsané představiteli jednotlivých států dne 14.5.1955 ve Varšavě.

Př. č. 3. - Fotografie kompletu přepravníku a rakety země – země typu 2K6 Luna ve výzbroji ČSLA od roku 1963, možnost použití jaderných hlavic.

Př. č. 4 – Fotografie nejvýznamějších osob Pražského jara, zleva Alexandr Dubček, Ludvík Svoboda a předseda vlády Oldřich Černík.

ABSTRAKT

ČURDA, Z. *Československá armáda ve studené válce a vliv SSSR na její vývoj: bakalářská práce*. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2010. 76 s. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Štěpán Strnad

Klíčové pojmy: Studená válka, Československo, armáda, Sovětský svaz, Severoatlantická aliance, Varšavská smlouva, politika, komunismus, intervence, USA, strategie, operační plán, zbraně hromadného ničení

Cílem práce je kontinuálně rozebrat a popsat obnovu Československé armády, její postupný vývoj pod dozorem Sovětského svazu na pozadí politických událostí ve studené válce jako součásti tehdejšího Varšavského paktu, včetně válečných strategií a plánů a jejího postavení v případném bipolárním konfliktu.

Práce se věnuje politicko-ekonomickému uspořádání v poválečné Evropě, a to v její západní i východní části. Popisuje poválečný rozvoj a vzájemné zhoršení vztahů mezi oběma stranami. Zároveň se věnuje vzestupu komunismu a převzetí moci v Československu.

V další části se zabývá vývojem Československé armády za studené války. Od její obnovy po 2. světové válce, přes její sovětizaci v 60. letech a následnou desovětizaci. Dále popisuje vojensko politické události spojené s rokem 1968, a změnami, které nastaly po intervenci cizích vojsk v Československu a ČSLA.

V neposlední řadě kontinuálně pojednává o strategiích a válečných plánech Československé armády a Varšavské smlouvy pod vedením Sovětského svazu.

ABSTRACT

ČURDA, Z. *Czechoslovak Army in the Cold War and Soviet influence on its development: Bachelor thesis*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2010. 76 s. The supervisor of the bachelor thesis: Mgr. Štěpán Strnad

Key words: Cold War, Czechoslovakia, the army, the Soviet Union, NATO, Warsaw Pact, politics, communism, intervention, USA, strategy, operational plan, weapons of mass destruction (WMD).

The aim of this thesis is continual analysis and describing the restoration of the Czechoslovak army, its gradual evolution under the supervision of the Soviet Union on the background of political events in the Cold War as part of the former Warsaw Pact nations, including war plans and strategies and its possible role in the bipolar conflict.

This thesis is devoted to political-economic arrangements in post-war Europe, in the western and eastern parts. It describes the post-war development and deterioration of mutual relations between the two parties. It also deals with the rise of communism and the takeover in Czechoslovakia.

The next section deals with the development of the Czechoslovak army during the Cold War. Since its reconstruction after the 2nd World War II, with its Sovietization in the sixties and subsequent Desovietization. It also describes the political and military events associated with the year 1968, and the changes that occurred after the intervention of foreign troops in Czechoslovakia and the Czechoslovak Army.

Finally, continuously discusses strategies and war plans of the Czechoslovak Army and the Warsaw Pact led by the Soviet Union.